

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
ORTADOĞU ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
ORTADOĞU EKONOMİ POLİTİĞİ ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

**İRAN VE MİSİR'DA KADINLARIN SOSYAL VE
EKONOMİK HAYATTAKİ YERİ**

Yüksek Lisans Tezi

NIHAL CİHAN TEMİZER

İstanbul, 2014

T.C
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
ORTADOĞU ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
ORTADOĞU EKONOMİ POLİTİĞİ ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

**İRAN VE MİSİR'DA KADINLARIN SOSYAL VE
EKONOMİK HAYATTAKİ YERİ**

Yüksek Lisans Tezi

NIHAL CİHAN TEMİZER

Danışman: Yrd. Doç. Dr. İlyas SÖZEN

İstanbul, 2014

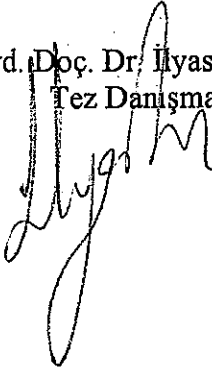
T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
ORTADOĞU ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS TEZ SAVUNMA TUTANAĞI

Enstitümüzün, Ortadoğu İktisadi Anabilim Dalında Yüksek Lisans öğrenimi gören 506210002 no. lu Nihal CİHAN TEMİZER' in hazırladığı "İran ve Mısır'da Kadının Sosyal ve Ekonomik Hayattaki Yeri" konulu yüksek lisans tezi ile ilgili tez savunması ve sözlü sınavı Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliği'nin 15. maddesi uyarınca 05/02/2016 tarihinde saat 16.00'da yapılmış ve jüri tarafından yapılan değerlendirme sonunda, adayın hazırladığı tez için KABUL/~~RED~~/~~DÜZELTME~~ kararı OYBİRLİĞİ/OYÇOKLUĞU ile alınmıştır. İşbu tutanak üç nüsha halinde Anabilim Dalı Başkanlığınca Enstitü Müdürlüğü' ne teslim edilmiştir.

JÜRİ ÜYELERİ

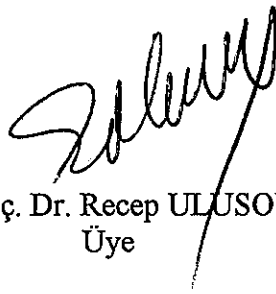
Yard. Doç. Dr. İlyas SÖZEN
Tez Danışmanı

Doç. Dr. Hamza AKENGİN
Üye

Doç. Dr. Recep ULUSOY
Üye

ÖNSÖZ

Ortadoğu'da kadınların geri kalmaları oryantalist söylemlerce İslamiyet'e bağlanmıştır. Çalışmada Ortadoğu' da kadınlarının geri kalmasının sebebinin din değil kültürel ve toplumsal normlar olduğu ifade edilmiştir. İran ve Mısır'da kadınların sosyal ve ekonomik hayattaki yeri karşılaştırılmıştır. Bu çalışmayı sonlandırmada desteklerini hiçbir zaman esirgemeyen hocam Yard. Doç. Dr İlyas Sözen'e, çalışmada değerli fikirleri ile katkıda bulunan Doç, Dr. Recep Ulusoy'a, çalışmam sürecinde devamlı destek olan aileme, eşim Bilal'e ve işyerimdeki çalışma arkadaşlarıma çok teşekkür eder ve çalışmanın tüm ilgililere faydalı olmasını dilerim.

İstanbul, 2014

Nihal CİHAN TEMİZER

GENEL BİLGİLER

İsim ve Soyadı	: Nihal Cihan Temizer
Anabilim Dalı	: Ortadoğu Ekonomi Politikası
Programı	: Ortadoğu Ekonomi Politikası
Tez Danışmanı	: Yrd. Doç. Dr. İlyas SÖZEN
Tez Türü ve Tarihi	: Yüksek Lisans-Şubat 2014
Anahtar Kelimeleri	: Kadın Hakları, Mısır, İran

ÖZET

İRAN ve MISIR'DA KADINLARIN SOSYAL VE EKONOMİK HAYATTAKİ YERİ

Bu çalışmada İran ve Mısır'da kadınların sosyal ve ekonomik hayattaki konumları doküman taraması ve analitik yöntemle karşılaştırılarak incelenmiştir. Çalışmada kadınlara verilen sosyo kültürel haklar; din, toplum ve ekonomik faktörlerin etkisiyle incelenmiştir. Çalışmada kapsamı İran ve Mısır'da kadınların sosyal ve ekonomik konumları ele alınmıştır. Çalışmada Mısır ve İran'ın ele alınmasının sebebi Ortadoğu'da Mısır ve İran'ın en kalabalık ve en büyük iki ülke olmasıdır. Ayrıca İran ve Mısır, Ortadoğu ülkelerine göre daha çok tarihi zenginliklere sahip ve fikir hareketleri en yoğun olan iki ülkedir. Çalışmanın sonucuna göre; iki ülkede de kadınların sosyo-ekonomik durumları liderin görüşüne göre değişiklik göstermiştir. İran'da kadınların sosyal ve ekonomik durumunun daha iyi olmasının nedenleri olarak; toplumun dış faktörlerden etkilenmesinin azlığı ve İran-Irak savaşının uzun sürmesidir.

GENERAL KNOWLEDGE

Name and Surname	: Nihal Cihan Temizer
Field	: Middle East Economics Politics
Programme	: Middle East Economics Politics
Supervisor	: Asst. Prof. İlyas Sözen
Degree Awarded and Dates	: Master-February 2014
Key Words	: Women's Rights, Development, Growth

ABSTRACT

WOMEN'S SOCIAL AND ECONOMIC SITUATION IN IRAN AND EGYPT

In this study, the status of women in social and economic life in Iran and Egypt was studied and compared by document scanning and analytical methods. Also, the socio-cultural rights given to women were examined with the impact of religion, society and economic factors. In the study scope of social and economic position of women in Iran and Egypt are discussed. The study addressed Egypt and Iran because Iran and Egypt is the most populous and the largest two countries in the Middle East. In addition, Iran and Egypt are two countries that has more historical richness and the most intense intellectual movements compared to Middle Eastern countries. According to the results of the study, socio-economic status of women varies according to the opinion of the leader in these countries. Socio-economic status of women in Iran is better because of the society less affected by external factors and the long duration of the Iran-Iraq war.

İÇİNDEKİLER

TABLO LİSTESİ.....	Sayfa No: ..II
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM	
İRAN ve MISIR EKONOMİSİ	
1.İRAN ve MISIR'A GENEL BAKIŞ	3
1.1.İran	3
1.2.Mısır	9
2.İRAN ve MISIR EKONOMİSİ.....	20
2.1.İran Ekonomisi.....	20
2.2.Mısır Ekonomisi.....	24
İKİNCİ BÖLÜM	
DÜNYA'DA KADINLARIN SOSYAL VE EKONOMİK HAYATTAKİ YERİNDEN ORTADOĞU'DA KADINLARIN SOSYAL VE EKONOMİK HAYATTAKİ YERİNE	
1.DÜNYA'DA KADINLARIN SOSYAL ve EKONOMİK HAYATTAKİ YERİ.....	28
2. ORTADOĞU'DA KADINLARIN SOSYAL VE EKONOMİK HAYATTAKİ YERİ	37
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	
İRAN ve MISIR'DA SOSYAL VE EKONOMİK HAYATTA KADINLAR	
1.İRAN'DA SOSYAL ve EKONOMİK HAYATTA KADINLAR.....	43
1.1.İran'da İran İslam Devrimi Öncesi Sosyal ve Ekonomik Hayatta Kadınlar	43
1.2. İran'da Devrim Sonrası Sosyal ve Ekonomik Hayatta Kadınlar.....	47
2.MISIR'DA SOSYAL VE EKONOMİK HAYATTA KADINLAR.....	52
2.1.Nasır Dönemi Sosyal ve Ekonomik Hayatta Kadınlar	55
2.2.Enver Sedat Döneminde Sosyal ve Ekonomik Hayattaki Kadınlar.....	56
2.3. Hüsnü Mübarek Döneminde Sosyal ve Ekonomik Hayattaki Kadınlar.....	57
3.İRAN ve MISIR'DA KADINLARIN SOSYAL VE EKONOMİK HAYATTAKİ YERİNİN KARŞILAŞTIRILMASI.....	57
SONUÇ	67
KAYNAKÇA	69

TABLO LİSTESİ

	Sayfa No:
Tablo 1: İran’da Temel Ekonomik Göstergeler.....	21
Tablo 2: İran’ın Dış Ticareti	22
Tablo 3: Mısır’da Temel Ekonomik Göstergeleri.....	25
Tablo 4: Mısır’ın Dış Ticareti.....	27
Tablo 5: Dünya’da İnsani Gelişme Endeksi.....	35
Tablo 6: Ortadoğu’da İnsani Gelişme Endeksi.....	42
Tablo 7: İran’da Kamu Sektörü’nde Çalışan Kadın Sayısı ve Dağılımı.....	51
Tablo 8: Ortadoğu’da 15-64 Yaş Arası Kadınların İşgücüne Katılım Oranları.....	61
Tablo 9: Ortadoğu’da Kadın ve Erkeklerde İşsizlik Oranı.....	62
Tablo 10: Ortadoğu’da Kadın ve Erkeklerde Tarımda, Sanayi’de ve Hizmet Sektörü’nde İstihdam Oranı.....	63
Tablo 11: Ortadoğu’da Kadın ve Erkeklerin Okur Yazar Oranı.....	64
Tablo 12: İran ve Mısır İlk ve Orta Öğrenim Gören Kız Öğrencilerin Erkek Öğrencilere Oranı.....	65
Tablo 13: İran ve Mısır’da Doğum Oranı.....	65
Tablo 14: İran ve Mısır’da Anne Ölüm Oranı.....	66
Tablo 15: İran ve Mısır’da Bebek Ölüm Oranı.....	66

GİRİŞ

Ortadoğu toplumlarında kadınların sosyal hayatta geri kalmış olmaları genel olarak İslam dinine bağlanmaktadır. Oryentalist söylemler yıllardır dinin sosyal, kültürel ve ekonomik açıdan kadın üzerindeki baskısına değinmektedir. Bu çalışmada Ortadoğu'da özellikle İran ve Mısır'da kadınların sosyal ve ekonomik hayattaki yeri tartışılmıştır. Ortadoğu'da kadınların geri kalmasının nedeninin din değil, kültürel ve toplumsal normlar olduğu, aksine İslam'ın kadına çok değer verildiği belirtilmiş ve fakat uygulamada böyle olmadığı iki örnek ülke bağlamında tartışılmıştır. Kadınların sosyal ve ekonomik hayatı, doküman taraması ve analitik yöntem kullanılarak incelenmiş ve yorumlanmıştır. Çalışmada İran ve Mısır'da kadınların durumu karşılaştırılmıştır. Çünkü İran ve Mısır Ortadoğu'nun en büyük, en kalabalık ve ayrıca tarihi zenginliklere sahip, fikir hareketleri en yoğun olan iki ülkesidir. Çalışma sonucunda İranlı kadınların Mısır'daki kadınlara göre ekonomik ve sosyal statü olarak daha iyi olduğu ortaya çıkmıştır.

Birinci bölümde İran ile Mısır'ın tarihi ve ekonomik yapısı ele alınmıştır, dönemselsel olarak geçmişten günümüze iktisadi ve içtimai bir karşılaştırma yapılmış ve iki ülkenin iktisadi ve beşeri kaynakları ana hatlarıyla incelenmiştir.

İkinci bölümde, dünyadaki kadınların sosyal ve ekonomik durumu ve Ortadoğu'da kadınların sosyal ve ekonomik durumu incelenmiştir. Oryantalizmin tanımı yapılmıştır. Aynı zamanda feminizmin tanımı yapılmıştır, çıkış noktası ve feminizmin türlerinden bahsedilmiştir. Dünyada ve Ortadoğu'da kadınların sosyal ve ekonomik hayattaki yerlerini görmek için İnsani Gelişme Endeksleri incelenmiştir. İnsani Gelişme Endekslerinde; parlamentodaki kadın sandalye sayısı, yönetici, yasa koyucu kadın görevli sayısı, mesleki ve teknik kadın personel sayısı, erkek kazancına oranla kadının gelir yüzdesi incelenmiştir.

Üçüncü bölümde ise Mısır ve İran'da kadınların sosyal ve ekonomik hayattaki yeri incelenmiştir. İran'da devrim öncesi ve sonrası incelenmiştir. Şah dönemi politikaları açıklanmıştır. Şah döneminde düzenlenen Aileyi Koruma Yasası'ndan bahsedilmiştir.

İran Devrimi'nin çıkış noktası, nitelikleri İran'da ve dünyadaki etkileri açıklanmıştır. Kadınların devrim öncesi ve sonrasında ekonomik ve sosyal hayattaki yeri incelenmiştir. Mısır'da; Nasır, Enver Sedat ve Hüsni Mübarek döneminde kadınların sosyal ve ekonomik hayattaki yeri incelenmiştir. Nasır da kadınların ekonomik hayata katılmalarına önem vermiştir. Enver Sedat'ın eşi Cihan Sedat etkisinde Medeni Kanun ortaya çıkmıştır ve 1979'da Cihan kanunu olarak adlandırılmaya başlanmıştır.

İran ve Mısır'da kadının durumu siyasi iktidarların politikalarına göre değişkenlik göstermiş olmakla birlikte son yıllarda önemli sayılabilecek gelişmeler de gözlemlenmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

İRAN VE MİSİR EKONOMİSİ

1.İRAN ve MİSİR’A GENEL BAKIŞ

1.1.İran

İranlıların Orta Asya’dan gelip şu anda oldukları coğrafyaya yerleştikleri düşünülmektedir. Bölge önce Med, sonra da Pers İmparatorluklarının hâkimiyetinde idi. Pers İmparatorluğu Hindistan'dan Yunanistan'a kadar olan bölgenin sahibi idi. Daha sonra Yunanlılar Pers İmparatorluğu’nu bitirmişler ve bölgede yeni hegemonya kurmuşlardır. İran, bundan sonra, Sasaniler döneminde iyi dönemlerinden birini geçirmiştir. Ancak Arap istilası bu hâkimiyeti bitirmiştir. Arap istilasından sonra, Arap harfleri ve İslamiyet onaylanmıştır. İngiltere ve Rusya, 19. ve 20. Yüzyıllarda İngiltere ve Rusya tarafından sahip olunmak istenmiştir. İran’da 1908 de petrolün bulunmasıyla, ülke çok daha önemli olmuştur. Birinci Dünya Savaşından sonra Türk Kaçar Hanedanını sonlandıran Rıza Pehlevi Şah, 1925’de tahtın sahibi olmuştur. Ancak İkinci Dünya Savaşında Rus ve İngilizlerin İran’ı işgali zamanında oğlu Muhammed Rıza Şah için görevi bırakmıştır. Savaşın ardından İngiliz ve Amerikan Birlikleri bölgeden çıkmışlardır.¹

İkinci Dünya Savaşı’nın başlamasıyla İran tarafsızlığını açıklamış olsa da Rıza Şah’ın Almanya’ya karşı yakınlık duymaktaydı ve bu durum İngiltere ve Sovyetler Birliği’nin dikkatini çekmiştir. Şah’ın bu tutumunun sonucu olumsuz olmuştur. 1941 Haziranında Almanya’nın SSBC’ye saldırmasının ardından, Sovyet Rusya’ya yardımın ulaştırılması için Ağustos ‘da İngiltere ve Sovyetler İran’ı işgal etmiştir. İran ordusu işgal

---

¹ İran, İTO yayımları, İstanbul, 1968. ss.9-10.

karşısında zayıf düşmüş ve ertesi gün hükümet dağılmıştır. Rıza Şah, 26 Ağustos 1941’de tahtını oğlu Muhammed Pehlevi’ye devrederek ülkeyi bırakıp gitmiştir.²

Muhammed Rıza Şah’ın İran tahtına çıktığı süreçte ülke işgal altındaydı. Şah’ın iktidarını kuvvetlendirme sürecinde 1941-52 döneminde kadın hareketi açısından farklı bir süreç olarak değerlendirilmelidir. İktidarın zayıflığı ve devletin toplumsal yaşam üzerindeki etkisinin azaldığı 1941-1952 döneminde İran’da nadiren görülen özgür bir dönem yaşanmıştır. Bu durum bir süre bu şekilde devam etmiştir. Tam anlamıyla demokratik seçimlerin yapılabilmesi için her görüşten siyasi partinin kurulması, yayınlar ile hareketli bir siyasal atmosfer yaşanmıştır.³

1950’de Musaddık Başbakan olmuştur.⁴1953’te düzenlenen darbeyle Musaddık tutuklanmış ve Şah’ın İran’a dönerek görevi yeniden yürütmesi sağlanmıştır. Şah dönemi kaldığı yerden devam etmiştir.⁵ Murtaza Mutahhari İran’da İslam devriminden önce son elli yılda yaşananları şu şekilde tanımlamıştır: “Mutlak ve vahşi bir baskı rejimi, her türlü özgürlüğün inkârı, hayatın, siyasal, ekonomik ve kültürel alanlarını kuşatan, gözle görülmez ve oldukça tehlikeli yeni bir tip sömürgecilik. Dinle dünya arasında mesafeyi koruma, İran’ı İslam öncesi cehalet çağına geri götürme girişimi. Hicri takvimin Mecusi takvime dönüştürülmesi gibi, İran’ın İslam öncesi kültürünü (Mecusi Kültürü) yeniden diriltme çabaları, bir değişim yapmak, zengin İslam kültürünü bozmak ve onun yerine belirsiz İran kültürü koymak. İran’da Müslümanları iğrenç biçimde öldürme, hapsedme, siyasal tutuklulara işkence yapmak, sözde reformlara rağmen, toplumun sınırları arasında gün geçtikçe artan uçurum ve parçalanma. Hükümet ve diğer kurumlarda İslam dışı öğelerin, İslami öğeler üzerine tahakkümü, İslam’ın doğrudan doğruya veya halkın kültürel ve toplumsal hayatında ‘fesad’ı yaygınlaştırarak, göz göre göre ihlal edilmesi. Fars dili, her zaman İslam ruhunun koruyucusu ve savunucusu olmuştur, Fars dilini

² Tayyar Arı, **Geçmişten Günümüze Ortadoğu**, Bursa: Mkm Yayıncılık, 2008, ss.195,196.

³ Serpil Üşür, **Din, Siyaset ve Kadın**, İran Devrimi, Alan Yayıncılık, 1991, ss.188-189.

⁴ Tezer Palacıoğlu, Cem Akgün, **İran Ülke Etüdü**, İTO Yayınları, 200, s.18.

⁵ Arı, a.g.e., s.251.

yabancı terimlerden arındırma bahanesi altında, Fars edebiyatına karşı propaganda yapmak, İslam ülkeleriyle ilişkileri keserek, Müslüman olmayanlarla açıkçası İsrail gibi İslam dışı ülkelerle flört etmektir. Yaklaşık olarak elli yıl böyle devam eden bu durum, İran dini vicdanını zedelemiş ve patlama boyutlarına varan bir bunalıma sebep olmuştur.”⁶ Bu kültürel uzaklaşma halka zarar vermiştir. Halkı manevi anlamda eksikliğe sürüklemiştir.

Humeyni’ye göre tarihin yanlışını düzeltmek için bilge ulema, Peygamber’in varisleri, hukuk yorumcularıyla ve İmam’ın vekilleri olarak devlet idaresinin başına geçmeliydiler. Ulemanın görüşleri doğrultusunda Humeyni vali-i fakih (yüce hukukçu) kabul edilmiştir ve bugün valayet-i fakih (bilgilerinin yönetimi), İran okullarında resmi bir öğreti olarak öğretilmektedir. Etan Kohlberg, “Şii politik ruhunda devrim yaratıldığını, kendi yönetimlerini kurmak için otoritenin tamamen kutsal bir yapıda olması gerektiğini ve politik düzenin bu şekilde bütünleşeceğinde ısrar ettiklerini” yazmaktadır. Halkın seçtiği 70 fakihden oluşan meclis, en nitelikli ulema içinden bir rehber belirleyecekti. Humeyni’ye göre bu kusursuz rehberin yasaları; her şeyin üstünde olmuştur. Bu durum rehberine önemli bir güç vermiştir. Şii mutlakîyetinin varlığı, manevi liderlerinin yönetim haklarının halk tarafından onayına bağlıdır. Halkın fikir birliğiyle bilgeler arasından en iyi en donanımlı olan, topluma yol göstermesi için atanmaktadır. Böylece halkın da fikri alınmıştır. Humeyniye göre, Şiiliğin belirlediği kutsal yapı ile halk kurtuluşa erecektir. Bu düşüncede dolayı her adımında kutsal yapının ilkelerine göre hareket etmiştir.⁷

İran İslam Devrimi, dünya tarafından büyük ilgi ile izlenmiştir. Birçok kişi modernleşme ne kadar yaygın hale gelse de geleneklerin hiçbir zaman unutulmadığını ve her zaman canlanabileceğini düşünmüştür. Diğer taraftan da Üçüncü Dünya milliyetçileri için, emperyalizme karşı kültürü koruma ve bir karşı çıkma olarak nitelendirilmekteydi.

---

⁶ Murtaza Mutahhari, **İslam Devrimi**, Pınar Yayınları, 1995, ss.28-29.

⁷ Charles Lindholm, **İslam Toplumlarında Gelenek ve Değişim**, Ankara, Elips Kitapevi, 2004, ss.216-217.

Çünkü artık insanlar kendi kültürlerini istedikleri gibi yaşamak istemişlerdi. Devrim toplumun kesimlerine göre farklı şekillerde yorumlanıp, algılanmıştır. ⁸

1979 İran Devrimi, modern çağda teokratik bir yönetimin kurulmasına sebep olan ilk devrimin örneği olmuştur. Devrimin taraftarları İslam'ı, modern dünyaya karşı bir alternatif olarak sunan ideoloji olarak düşünürken, devrim muhalifleri de bu ideolojinin nedenlerini sorgulamışlardır. Muhalif olan bu ikinci grup devrim karşısında üzölmüş ve şaşırılmıştır. Bu duygulardan kurtulmak için sürgünü, mülteci hayatını yaşamışlardır. Böylece muhalifler ağır bedeller ödemişlerdir. Çünkü devrim yeni düzeni ayakta tutabilmek için muhalifleri siler. ⁹

1980'de Irak ordusu İran'a saldırmıştır. İlk birkaç başarıdan sonra İran harekete geçerek Irak topraklarına girmiştir. Suriye, İran'ın yanında oldu. Diğer Arap devletleri de Irak'a destek oldular. Çünkü İran galibiyeti Şiiiliğin güçlü olduğu ölkelerde dengeleri sarsabilirdi. 1988'de Birleşmiş Milletler ateşkes anlaşması ile savaş bitmiştir. Tarafların ikisi de galibiyet elde edememiştir. Ağır kayıplara uğramışlardır. ¹⁰

Haziran 1989'da Ayetullah Humeyni'nin ölmüştür ve yerine Ali Ekber Haşimi Rafsancani'nin Cumhurbaşkanı olmuştur. 19Mayıs 1997'de muhafazakarlara karşı daha liberal olan Seyid Muhammed Hatemi Cumhurbaşkanlığı seçimini kazanmıştır. Haziran 2001'de Hatemi Cumhurbaşkanlığı seçimini ikinci kez kazanmıştır. ¹¹

Arap dünyasında popüler bir isim olan İran'da Mahmud Ahmedinejad, İran'ın 60. Cumhurbaşkanı olarak Haziran 2005'de seçilmiştir. Ahmedinejad muhafazakar ve

---

⁸ Fatmagöl Bertay, **Tek Tanrılı Dinler Karşısında Kadın**, Metis Yayınları, 1995, ss.199-200.

⁹ Şerif Mardin, **Ortadoğu'da Kültürel Geçişler**, İstanbul: Doğu- Batı Yayınları, 2002, s.255.

¹⁰ Albert Haurani, **Arap Halkları Tarihi**, İstanbul: İletişim Yayınları, 1997, s.497.

¹¹ Palacıoğlu, Akgün, a.g.e. ,s.18.

taviz vermeyen bir üne sahip olmuştur. Ahmedinejad'ın muhafazakâr ünü İran'ın dış politikasında önemli bir yeri olmuştur. Ahmedinejad'ın Hatemi'den sonra gelen 8 yıl boyunca, İran'ın dış politikasında iki temel vurgusu: iç etkilerde ve dış politika arasında güç meydana getirmek uluslararası politikada yumuşama ve saygı olarak tanımlanabilir. İran'ın negatif imajı silinerek, Arap ülkeleriyle yeniden ilişkilerini düzeltmeye başlamıştır. Ahmedinejad taviz vermeyen istikrarlı bir duruşa sahip olmuştur.¹²

Cumhurbaşkanı Ahmedinejad yönetiminde İran'ın nükleer programa bakış açısı farklılaşmıştır. Onun, İsrail'e ve Yahudi soykırımına olan politik tavrı sadece A.B.D.'yi değil Avrupa ülkelerini aynı anda Çin'i Rusya'yı ve Arap ülkelerini de İran'a karşı harekete geçmeye yardım etmiştir. Ahmedinejad, İsrail'e karşı sert bir tavra sahip olmuştur. Arap ülkeleri, Avrupa Birliği ve ABD; Ahmedinejad güçlenmeye başladıktan sonra İran'ın Ortadoğu'da güvenliği tehdit ettiğini ifade etmişlerdir. Bu ülkelere ilaveten İsrail, Mısır ve Körfez Birliği Ülkeleri, İran'ın nükleer program hakkındaki izlediği politikası hakkındaki endişelerini saklamamışlardır. Bu ülkeler İran'ın politikasından rahatsız olmuşlardır.¹³

İran'ın nükleer programı Arap ülkelerini İran tehdidine karşı ayaklanmaya teşvik etmiştir. Arap ülkelerindeki İran ve Şiiler hakkındaki olumsuz yargı, Arap başkentleri ve Tahran arasındaki iletişimi kötü yönde etkilemiştir. Ortadoğu'da mezhep farklılıkları çok önemli olmuştur.¹⁴ 2000-2004'de reformcular tarafından önlemler alınsa da Anayasa Koruma Konseyi kadınları etkileyen bazı reformları veto etmiştir. Hükümetin bazı politikaları yüzünden muhalifler görüşlerini açık ve net şekilde ifade edememişlerdir. Muhalifler kadınların durumunun da iyiye gitmediğini düşünmüşlerdir. Tüm bunların yanında insanlar çarşının kıyafetlerini sevmemişlerdir. Yine her dönemde olduğu gibi

---

¹²Anoushiravan Enteshami and Mahjoob Zweiri, **İrans's Foreign Policy From Khatami to Ajmedinejad**, United Kingdom, Published by Ithaca Pressi, 2008, s.121.

¹³Enteshami, Mahjoob , a.g.e., ss. 123-124.

¹⁴Enteshami, Mahjoob, a.g.e., s.127.

kadınların durumu o dönem hâkim olan ideolojiden etkilenmiştir. Bu durum toplumun farklı kesimlerine göre olumlu/ olumsuz olarak algılanmıştır.¹⁵

12 Haziran 2009'da gerçekleşen Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde hile usulsüzlük yapıldığının düşünülmesi, İran sokaklarında İslam Devrimi'nden bu yana görülmemiş büyüklükte protestolara sebep olmuş, ancak toplumsal muhalefet engellenmiştir. Muhaliflere engel olan muhafazakârlar kendi içlerinde görüş farklılıkları yaşamışlardır. İran'ın Arap Baharı karşısında izlediği siyasetin temel çerçevesini içinde bulunduğu toplumsal, sosyal ve bölgesel durum belirlemiştir. İran'da İslami rejim hiçbir zaman fikir ayrılıkları ve siyasi mücadelelerden bağımsız olamamıştır. Böylece İran'da İslami rejim siyasi mücadeleler gölgesinde şekillenmiştir.¹⁶

Rejimin bu süreçte belli başlı hedefleri “Arap Baharı”nın İran'ın bölgede yükselişine, kazançlarına ve değerlerine zarar vermesini önlemek ve Arap toplumlarında artan hak ve özgürlük isteklerinin rejim muhaliflerinin güçlenmesini engellemek olmuştur. Böylece İran Arap Baharı sürecinde rejim muhaliflerine yine engel olmayı başarmıştır.¹⁷

İran'da 14 Haziran 2013'te yeni cumhurbaşkanı Hasan Ruhani olmuştur. Ruhani pragmatistleri temsil etmektedir. Adaylar içinde eski cumhurbaşkanı Rafsancani ve Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreteri İsfendiar Rahim Meşai ön planda olmuştur. Ancak beklenildiği gibi olmamış, ikisi de seçilmemiştir.¹⁸ Ruhani 36 milyon seçmenin yüzde 50.71'ini alarak, İran'ın yedinci cumhurbaşkanı olmaya hak kazanmıştır. Ruhani İran'ın dış ülkelerle artık yapıcı bir ilişki içerisinde olmasını istemektedir. İran'ın uranyumu

---

¹⁵ Nikkie R. Keddie, “**Modern Iran**”, London: Yale University Press, 2003, s.343.

¹⁶ Gülriz Şen, **İran ve ‘Arap Baharı’: Bağlam, Söylem ve Siyaset**, Ortadoğu Etütleri, Cilt 3, No 2, Ocak 2012, ,s.99.

¹⁷ Şen, a.g.e. ,s.100.

¹⁸ Bayram Sinkaya, **İran Cumhurbaşkanlığı Seçimi: Statüko ya da İtidalli Değişim**, Ortadoğu Analiz, Temmuz 2013, Cilt 5-Sayı:55, ss.24-25.

zenginleştirme programını durdurmayı Ruhani da kabul etmemektedir. Ancak bu programın devamı için daha çok şeffaflık uygulanması gerektiğini ifade etmiştir. Şeffaflık için uygulanabilecek politikalardan biri, Hamanei'nin nükleer silahların üretilmesini, depolanmasını, kullanılmasını yasaklayan bir fetva vermesi bu fetvanın yasalaştırılarak, uluslararası bir belge haline getirilebilmesidir. Ruhani, İran'ın batı ile arasındaki nükleer müzakerelerden sonuç alamamasının sebebi olarak ABD'yi kabul etmektedir. Bu sorunların çözümü için ABD ile direk diyalog içinde olmayı istemektedir. Öngörüldüğü gibi Ruhani, Ahmedinejad'a göre daha ılımlı ve daha yapıcı politikalar izleme yolundadır.¹⁹

1.2.Mısır

Mısır, Afrika kıtasının doğusunda Nil vadisinin olduğu yerdedir. Milattan 2500 sene öncesinde Mısırlılar diğer milletlerden önce olarak: kumaş dokumayı, toprak işlemeyi, maden işlemeyi, heykel oyma ve yazı yazma gibi belli başlı şeyleri biliyorlardı. Mısırlıların güçlü bir dini ve yönetimi olmuştur. Bundan dolayı Mısırlılar güçlü ve köklü bir medeniyete sahip olmuşlardır.²⁰ Mısır, 1517 yılında Osmanlı İmparatorluğu'na dâhil olmuştur. Mısır kritik öneme sahi bölgede bulunduğu için her zaman büyük güçlerin gözü üstünde olmuş ve siyasi karışıklıklar süregelmiştir.²¹

Osmanlı İmparatorluğu'nun gerileme döneminde uzak eyaletlerde devletin gönderdiği valilerden çok bölgedeki gücün daha etkin olduğu görülmüştür. Mısır'da da Osmanlı valisinden çok Memlûklular daha güçlü olmuşlardır. Devletin gücünün zayıflaması ne yazık ki yerel yönetimlerde de gücünü kaybetmesine neden olmuştur.

---

¹⁹ Sinkaya, a.g.e., ss.28-29.

²⁰ Halil Hamit, **İslam'da Feminizm**, İstanbul: Okumuş Adam Yayınları, 2001,ss.31-32.

²¹ Muhsin Akgür ve Derya B.Roca, **Mısır Ülke Etüdü**, İstanbul: İ.T.O. yayınları, 1997 s.18.

1805'te Osmanlı Devleti Mısır'da Kavalalı Mehmet Ali Paşa'yı vali olarak görevlendirmiştir.²²

Mehmet Ali Paşa Girit'in yanında Suriye yönetimini de istemiştir ancak II. Mahmut bunu reddetmiştir. Bunun sonucunda; Mehmet Ali Paşa, 1831 yılı sonbaharından ile 1832 Aralık arası oğlu İbrahim Paşa yönetimindeki Mısır ordusu ile Lübnan ve Suriye'yi işgal altına almıştır. Mısır ordusu, Osmanlı ordusunu Konya'da yenmiştir. İngiltere ve Fransa II. Mahmut'un destek çağrısına yanıt vermezken, Rusya ile Osmanlı yakınlaşmasını engellemek için, Mehmet Ali Paşa ve Sultan'dan aralarındaki sorunu çözmek için diretmişlerdir. Kendi çıkarları için arabuluculuk yapmaya çalışmışlardır.²³

1833'de yapılan Kütahya Anlaşması ile Mehmet Ali Mısır ve Girit ve Suriye valiliği, oğlu İbrahim Paşa'ya da Cidde valiliği ve Adana'nın vergi toplama hakkına sahip olmuşlardır. İngiltere bu durumu kendi menfaatine aykırı gördüğü için, 1840'da Beyrut'a bir İngiliz filosu yolladı ve bunun sonucunda Suriye ve Lübnan Osmanlı denetimine girmiştir. 1840 Temmuz'undaki Londra Konferansı'nda, Mehmet Ali'nin Sudan dışındaki diğer bölgelerden vazgeçmesi ve Mısır ordusunun 18.000 ile sabitlenmesi kararları alınmıştır. Mehmet Ali'ye babadan oğula geçen paşalık unvanının yanında, 1867'de Abdülaziz İsmail Paşa döneminde Mısır valilerine "Hıdiv" unvanı da lütfedilmiştir. Böylece Mehmet Ali hanedanlığı 1952'deki Hür Subaylar darbesine değin süregelmiştir. Sonuç olarak Mehmet Ali tam anlamıyla Mısır'ın sahibi olamasa da Mısır'daki gücü ve hanedanlığı devam etmiştir.²⁴

"I. Dünya Savaşı'nın başlamasıyla Mısır'ı protektorası ilan eden İngiltere'nin bu konumunun 1919'daki Paris Konferansı'nda teyit edilmesiyle uluslararası bir nitelik

---

²² Arı, a.g.e., ss.92-93.

²³ Arı, a.g.e., ss.94-95.

²⁴ Arı, a.g.e., ss.96-97

kazanmıştır. Mısır işgal altında bulunduğu sürece İngiltere endüstrisi için pamuk yetiştiren bir ülke haline getirilmiştir.”²⁵ Mısır 1922’de bağımsızlığını elde etmiş olsa da Ortadoğu’da birçok ülkede olduğu gibi İngiltere’nin ve Batılı devletlerin ülkedeki etkisi süregelmiştir. Ve tam anlamıyla bağımsız olamamıştır. Diğer taraftan milli kalkınma için mücadele de edilmiştir. 1920’de Bank Mısır’ın kurulmasıyla milli kalkınma alanında ciddi bir adım atılmıştır. Bank Mısır’la yerel sanayi için kaynaklar verilmiştir. Tüm bu çabalarla Mısır’da milli kalkınma güç kazanmıştır. Çünkü tam anlamıyla bağımsız bir ülke olabilmek için milli kalkınma çok önemlidir.²⁶

1923’te yapılan anayasa sonucunda Mısır’ın iki meclisi bir parlamentoya bağlı anayasal bir krallık haline getirilmesi kararı alınmıştır. Bunun yanında İngilizler kendileri için kritik öneme sahip olan; Mısır’ın Süveyş Kanalı’nı korumak için askeri birlik bulundurmaya devam etmişlerdir. İki yıl sonra, Mısır’da halk ilk kez oy vermiştir. Saad Zaglul’un başkanlığında hükümet kurulmuştur. Halkın oyuyla hükümet kurulsaydı bile Mısır’da İngiltere’nin ve kralın varlığıyla tam anlamıyla demokrasi uygulanamamıştır. Ancak hükümet İngiltere ve krala fikir ayrılığına düştüğü için, birkaç ay sonra görevi bırakmıştır. Mısır’da, İngiltere, kral ve parlamento arasındaki anlaşmazlıklar sebebiyle ülkede uzun bir dönem siyasi istikrar olamamıştır.²⁷

Mısır’da önemli bir hareket de Müslüman Kardeşlerdir. Müslüman Kardeşler (Ghvan-ı Müslimin), Mısır’da Demokratik ve laik Wafd Partisi’ne engel olmak amacıyla Hasan el-Benna tarafından kurulmuştur. İngiltere ve monarşi Müslüman Kardeşler’i desteklemiştir. 1928’de Müslüman Kardeşler adını almadan önce 1927’de Müslüman Gençler Cemaati ismiyle kurulmuştur.²⁸

---

²⁵ Arı, a.g.e., ss.99-100.

²⁶ Özlem Tur, **Mısır’da Ekonomik Kalkınma Çabaları**, İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, 2009, s.185.

²⁷ Muhammed Hüsnü Çiftçi, **Mısır Rehberi**, İstanbul: Metropol Yayınları, 2008, s.16

²⁸ Yeşim Demir, **Müslüman Kardeşler Örgütü’nün Son Dönemde Ortadoğu’daki Etkinliği ve Siyaseti**, International Journal of Social Science Volume 5 Issue 6, (December 2012), s.140.

Müslüman Kardeşler; sosyal, siyasi ve dini birlik olmuştur, bunu da okul, hastane cami, fabrika kurarak yapmıştır. Müslüman Kardeşler, 1933 yılından itibaren yalnızca harekete üye olanların hisse satın alabileceği bir hisse senedi piyasası meydana getirmiş, ilk defa ulusal ve uluslararası seviyede İslami Bankacılık düzeni ve İslami ekonomik düzen getirmek için çalışılmıştır. Böylece hem ekonomik faaliyetler hem de sosyal faaliyetler muhaliflerin saldırılarına engel olmuştur. Hasan el-Benna'nın, "İslam, hem ibadet, hem önderliktir; hem dindir, hem devlettir; hem ruhaniliktir, hem ameldir; hem namazdır, hem cihadıdır; hem itaattir, hem yönetimdir; hem mushaftır, hem kılıçtır; bunların biri hiçbir zaman ötekenden ayrı olamaz. Ve hiç şüphesiz ki Allah, Kur'an ile men etmediğini Sultan ile önler." olarak ifade ettiği İslam fikrini yayma amacıyla çalışmışlardır. Hasan el-Benna'nın başlıca amacı İslam devleti ve Müslümanların birliğini meydana getirmektir. Benna, sorunların kaynağını Avrupa emperyalizminde ve Batılılaşmış Müslüman elitinde görmekteydi. Benna'ya göre İsrail'in kurulması; Mısır'da liberal milliyetçiliğin başarılı olamamasından kaynaklanmaktaydı. Bunun yanında İslami yönetim kurulmasına engel olan yöneticilere karşı olmanın da farz olduğunu ifade etmekteydi.²⁹

Kral Faruk'un başa geçmesinden sonra 1936'da Mısır ve İngiltere arasında önemli bir antlaşmayla; "İngilizler 1956'ya kadar Süveyş Kanalı'nı savunmasını sağlayacak olan askerler dışında Mısır'dan askerlerini çekmeyi onaylamıştır, buna karşılık Mısır da Sudan'ın yönetimini İngilizlerle paylaşmayı ve savaş çıkması durumunda İngiliz ordusunun üs olarak kullanılmasını onaylamıştır." İngilizler için Süveyş Kanalı'nın ne kadar önemli olduğu bir kez daha görülmektedir. "II. Dünya Savaşı'nda, Alman ve İtalyanlar batıdan Mısır'a girmişlerdir, ancak 1942'de geri çekilmişlerdir. Bu savaşın ardından Mısırlılar, İngiliz birliklerinin Kanal bölgesini terk etmesini ve Sudan'dan çekilmesini istemişlerdir. İstekleri kabul edilmeyen Mısır hükümeti imzalanan antlaşmayı geçerli saymamıştır." 1948'de I. İsrail-Arap savaşında Mısır'ın yenik düşmesi gittikçe gücünü arttıran milliyetçilik hareketleri ile Kral Faruk

---

²⁹ Demir, a.g.e., s.141

yönetimi zayıflamıştır. Çünkü halk artık Mısır'da Batı etkisini görmek istemiyordu. Halk milli kalkınma ve tam bağımsızlık istiyordu.³⁰

2.Dünya Savaşı zamanında Kral Faruk'un harcamaları halkın dikkatini çekmiş ve bu duruma olumsuz bakmışlardır. Halk artık güçlü, batıdan bağımsız ve ülkesinin çıkarlarını her şeyden önce düşünen bir lider istemekteydi. Bu lider özellikleri Nasır'a uymaktaydı. Nasır taraftarları 1952'de saraya baskın yaparak, Kral Faruk'u İtalya'ya sürgüne yollamışlardır. Hür subaylar Kral Faruk'un yerine bir yaşındaki oğlu II. Fuad'ı kral yapmışlardır. Bu durum doğal olarak böyle devam etmemiştir. Bir yıl sonra da Hür Subaylar monarşiye bitirerek cumhuriyeti getirmişlerdir. Bu artık halkın ülkesinde huzur ve batı etkisi olmadan kendi yönetiminin varlığının devam etmesini istemesinin sonucunda olmuştur.³¹

Nasır'ın asıl önem verdiği Arap siyasetinden ziyade Mısır'ın kendisidir. Nasır Filistin sorununa da önem vermiştir. Nasır devrimin ilk yıllarında Arap siyasetine 1952'den sonra ise Mısır'ın iç siyasetine yoğunlaşmıştır.³² Mısır 24 Şubat 1955'deki Bağdat Paketi gibi Batının etkisiyle kurulan bir ittifakı da desteklememiştir, çünkü Nasır artık ülkesinde batı etkisini silmek istemiştir. Nasır'ın bu tavırları Arap dünyasının kendisini çok sevmesine sebep olmuştur. Çünkü Araplar artık kendi topraklarında batının etkisinden ve huzursuzluk çıkarmasından çok yıpranmışlardır.³³

1956'da, Birleşik Devletler Mısır'ın Assuan Barajı projesi için yapacağı desteği birdenbire iptal etmiştir. Mısır hükümeti de bunun karşılığında Süveyş Kanalını millileştirmiştir. Fransa, Britanya ve İsrail Mısır'ı işgal etmek ve Abdül Nasır yönetimini sonlandırmak için anlaşmışlardır. Ekim'de İsrail Mısır'a saldırmış ve Süveyş Kanalı'na

---

³⁰ Çiftçi, a.g.e., s.16

³¹ Çiftçi, a.g.e., s.17

³² Zeynep Güler, **Süveyş'in Batısında Arap Milliyetçiliği**, Ankara: Sahra Kitabevi, 2004, ss.236.

³³ Arı, a.g.e., s.256

yaklaşmıştır. Planladıkları gibi, Britanya, Fransa ve İsrail Mısır'a Kanal bölgesinden çıkmaları için ultiatom yollamışlardır. Doğal olarak Abdül Nasır bunu kabul etmemiştir. Böylece Britanya ve Fransa Kanal bölgesine girmişlerdir. Britanya ve Fransa'nın Kanal bölgesine girmesi Birleşik Devletler ve Sovyetler Birliği için de olumsuz olmuştur. Amerika ve Sovyetler bu harekete göz yummamışlardır ve Britanya ve Fransa'yı tehdit etmişlerdir. Özellikle bu iki ülke baskısından Britanya ve Fransa geri çekilmiştir.³⁴

Savaşta Mısır mağlup olmuştur ancak Süveyş Kanalı'nı millileştirmiştir. Bu durum Nasır'ı Arap dünyasının hayranlık beslediği lider yapmıştır. ³⁵ Arap Devletlerinin Arap Birliği kurma girişimleri arasında birinci sırada yer alan gelişme, Mısır ile Suriye arasında 1958 yılında gerçekleştirilen ve Arap Birliği düşüncesinin somut hale getiren Birleşik Arap Cumhuriyeti'nin kurulmasıdır. Nasır daha da güçlenmiştir.³⁶

Nasır bir taraftan güçlenirken diğer taraftan da mücadele etmiştir. Müslüman Kardeşler, İngiliz askerlerinin ülkeden gitmesi ve sosyal reformlar için miting yapmışlardır. Bunlardan mesul tutulan Benna ve diğer Müslüman Kardeşler önderleri tutuklanmış ve toplantılara yasak getirilmiştir. Bundan sonra ilgisi İkinci Dünya savaşında olan hükümet tutukladığı kişileri özgürlüğüne kavuşturmuştur. İngiliz işgaline ve hükümetin politikalarına karşı gelmeyi arttıran Müslüman Kardeşler, 1954'de Cemal Abdülnasır'a suikast düzenlemiş ancak başarılı olamamıştır. 14 Nasır Müslüman Kardeşlere baskı uygulamıştır, bu durumda beklenenin aksine radikal cihat örgütleri çoğalmıştır.³⁷

---

³⁴ Haurani, a.g.e., ss.426-427

³⁵ Arı, a.g.e., s.261.

³⁶ Güler, a.g.e., s.241.

³⁷ Demir, a.g.e., s.143.

“İsrail Suriye’ye saldırmak için plan yapmıştır. Böylece Abdül Nasır, Birleşmiş Milletler ’den İsrail sınırındaki güçlerini geri almasını talep etmiştir. Ve sınırdaki Birleşmiş Milletler güçleri gittikten sonra Akabe Boğazı’na İsrail gemilerinin girmesini yasaklamıştır. Ürdün, Suriye ve Mısır aralarında askeri anlamda anlaşma imzalamışlardır. 5 Haziran 1967’de İsrail Mısır’a girmiştir hava kuvvetlerine saldırmıştır. İsrail, Birleşmiş Milletler ’de savaşı sonlandıran ateşkes imzalanmadan evvel daha savaşın ilk zamanlarında Sina’yı, Süveyş Kanalı’nı, Kudüs’ü, Ürdün’ün Filistin bölgesini ve Güney Suriye’de yer alan Golan Tepeleri’ni işgal etmiştir. Savaş sonucunda İsrail’in birkaç Arap Devleti’nin bir araya geldiğindeki halinden bile daha güçlü olduğu görülmüştür. İsrail tehlikeli olarak görülmüştür. İsrail hâkimiyetindeki Filistinli sayısında artış olmuştur. Bu durum Filistinliler için olumsuz olmuştur. İsrail’in sanıldığından çok daha büyük bir tehdit olduğu görülmüştür.³⁸

Nasır, Yemen’de 1962’de iktidardaki monarşiyi sonlandıran Sallal’ı desteklemiştir. Bunun sonucunda Kralcılarını destekleyen Suudi yönetimini karşısında bulmuştur. 1965’te Nasır ile Kral Faysal arasını düzeltmek için çaba gösterildiyse de ancak 1967 Savaşı sonrasında bir sonuç elde edilmiştir.³⁹ 1967’de yaşanan savaş sonrasında Suudi Arabistan, Mısır, Ürdün ve Suriye ilişkilerindeki problemlerin ortadan kaldırılması gerektiğini düşünmüşlerdir. Çünkü ancak bu şekilde Ortadoğu’daki tehditlere karşı çıkabileceklerdir. Bunun sonucunda Mısır, Yemen’deki askerini çekmiştir, böylece Suudi Arabistan ile arasını düzeltmiştir.⁴⁰

Nasır 28 Eylül 1970’de ölmüş yerine Enver Sedat görevi devralmıştır. Enver Sedat hür subaylar içinde ve 1960 yılından itibaren cumhurbaşkanı yardımcısı idi. 3 Ekim 1970’de ASU(Arap Sosyalist Birliği) tarafından göreve başlatılan Sedat, 15 Ekim’de yapılan halk seçimlerinden de yüzde doksan oy alarak Mısır’ın yeni Cumhurbaşkanı

---

³⁸ Haurani , a.g.e., ss.476-477.

³⁹ Arı, a.g.e., s.263.

⁴⁰ Arı, a.g.e., s.323.

olarak göreve başlamıştır. Sedat kısa sürede muhaliflerini silerek güçlü hale gelmiştir.⁴¹ Enver Sedat solculara ve Nasırcılara karşı İslami kesimle ortak politikalar uygulamıştır. Bununla beraber İslami kesim 1977’de kuvvetlenmeye başlamıştır.⁴² Nasır’ın ölümünün ardından, CIA ve Enver Sedat’ın organizasyonu sonucunda sürgündeki örgüt üyeleri ülkeye dönmüşlerdir. Başbakan Mahmut Fehmi, 1949’da Müslüman Kardeşlerin liderlerinin tutuklanması ve örgütün feshedilmesinin sorumlusu olarak görülmüştür ve öldürülmüştür. Benna bu durumda suçlu görülmüştür ve suikaste uğrayarak öldürülmüştür. 1941’de parlamento seçimlerinde kendi adaylarını çıkarmışlardır. Enver Sedat Müslüman Kardeşlere ılımlı yaklaşmıştır. Enver Sedat dini bir anlamı olan Ğhvan simgesini kaldırmaları ve Mısırlı Müslüman gençlere, Filistin’i kurtarmak fakat aslında rejimi sonlandırmak maksadıyla yapılan askeri eğitimi lağvetmeleri ile siyasi bir parti kurulmasına müsaade edeceğini söylemiş; ancak örgüt ileri gelenleri, bu teklifi Kabul etmemişlerdir. Batı Arap milliyetçiliğinden 1950-1960 yıllarında korkmuştur, kendi menfaatlerine ters bulmuştur. Böylece İslamcılarını milliyetçiliğe ve Sovyetler Birliği’ne karşı bir güç olarak düşünmüştür. ABD, 1950’lerin sonlarında Mısır’da Nasır yönetimine muhalif olan Müslüman Kardeşlere para aktarmıştır. Bu da ABD’nin Arap milliyetçiliğinden ne kadar korktuğunun bir göstergesidir.⁴³

Enver Sedat döneminde önemli gelişmeler olmuştur. Mısır, Sosyalist blok yerine A.B.D. ile yakınlaşmıştır. Mısır 1973’te Suriye ile birlikte İsrail’le savaşarak Sina’yı almıştır. Diğer yandan 1978’te Camp David anlaşması ile İsrail ile barış süreci başlamıştır. 1980’de İsrail ile ilk diplomatik bağın sahibi Arap ülkesi Mısır olmuştur. Mısır, İsrail ile bu süreçle ilgili Arap dünyasının olumsuz tepkilerinden de etkilenmemiştir.⁴⁴ Enver Sedat suikasta uğradığında yerine yardımcısı olan Hüsnü Mübarek geçmiştir. Hüsnü Mübarek’in Arap dünyasıyla ilişkileri iyi olduğundan yeniden

---

⁴¹ Arı, a.g.e., s.355.

⁴² Nadjé Al Ali, **Secularism Gender and The State in The Middle East: The Egyptian Women’s Movements**, New York: Cambridge University Press, 2000, ss.73-74.

⁴³ Demir, a.g.e., s.143.

⁴⁴ Akgür, Roca, a.g.e., ss.99-10

Arap dünyasına dönüş olacağı beklenmiştir.⁴⁵ Mübarek, yurtiçi ve yurtdışı politikalarında, orta yolda olmayı tercih etmiştir. Mübarek ekonomide kapitalizm ile sosyalizm arasında bir sistem kurmaya çalışmıştır. Önceki iktidarın hatalarını düzeltmek için çaba göstermiştir. Mübarek'in arkadaşları ve rakipleri onu çok tedbirli bulmuşlar ve onun daha fazla kararlılık sergilemek için iyimser olmadığından kızmışlardır.⁴⁶

Mübarek döneminde İslamcıların daha çok güçlenmişlerdir. Bunun sonucunda Mübarek rejimi daha muhafazakâr kanunlar çıkarmıştır. 1970'de Nasır'ın ölmesi ve Enver Sedat'ın iktidarı ile İslamcı-sağcı kesim yükselişe geçmiştir. Fakat Hüsnü Mübarek iktidara geldikten sonra yönetim Müslüman Kardeşlere karşı katı uygulamalar başlatmıştır. Bunun sonucunda Müslüman Kardeşler' in içinde fikir ayrılıkları olmuştur. Hareketin içindekilerin bir kısmı İslam devlet kurmak fikrini savunurken, demokrasi ve özgürlüğü Batı'nın propagandası olarak nitelendirmiş diğer grup ise demokrasi ve özgürlüğün benimsenmesi ve bu kavramların İslam ile çelişki içinde olmamasını ifade etmişlerdir. Müslüman kardeşlerin ılımlı bir görünümü olmuştur bu da kendisine güven duyulmasını sağlamıştır. Müslüman kardeşler kendilerini dürüst bir hükümet oluşturmak, istihdam sağlamak gibi meselelerde reformcu olarak nitelendirmelerinden dolayı, kamu hizmet alanındaki eksiklikleri tamamlaması halkın desteğini yükseltmiştir.⁴⁷

Mübarek'in Nasır ve Sedat politikasını sentez yaptığı vurgulanmıştır.⁴⁸ Hüsnü Mübarek döneminde, Mısır Ortadoğu'da barış için önemli adımlar atmıştır. Mısır'ın etkisi ile Kahire'de 4 Mayıs 1994 'te, Filistin Kurtuluş Örgütü ile İsrail arasında Gazze'nin idaresi hakkında anlaşma yapılmış ve neticesinde İsrail bölgedeki askerlerini geri çekmiştir. Ayrıca Mısır sayesinde Ürdün ile İsrail arasında yakınlaşma olmuştur. Mısır, 1990'da Irak'ın Kuveyt'i işgalinden sonra Arap zirvesi yapmıştır. Bu zirveye 20 Arap

---

⁴⁵Afaf Lutfi Al Sayid Marsot, **A Short History of Modern Egypt**, New York: Cambridge University Press, 2007, s.143.

⁴⁶Derek Hopwood, **Egypt: Politics and Society: 1945-1990**, London: Routledge, 1993, s.192

⁴⁷Demir, a.g.e., s.150-151.

⁴⁸Ali, a.g.e., ss.75-76.

ülkesinden 12'si gelmiştir ve Irak'ın geri çekilmesi için bildirimde bulunulması kararı alınmıştır. Hüsnü Mübarek Ortadoğu her zaman yapıcı olmaya çalışmıştır.⁴⁹

Mısır halkı harekete geçmiştir, bunlardan biri 2004'de yılında orta sınıf kaynaklı hareket olmuştur. Öğrenciler, öğretmenler, hâkimler Hüsnü Mübarek yönetimin son bulması, işkencenin, gazetecilerin, siyasi tutuklarının serbest bırakılması maksadıyla gerçekleştirilmiştir. Müslüman Kardeşler de Mart 2004'de İslami bir devlet kurulmasını siyasi platform ile önermişlerdir. Müslüman Kardeşlerin yasal bir siyasi parti olarak seçimlerde olması yasa tarafından engellenmiştir, böylece Müslüman Kardeşler koalisyon ve ittifakları oluşturup parlamento seçimlerine girmişlerdir. 2005 'de Kifaye (Yeter) Hareketi ile ittifak kurarak başarılı olmuşlardır. Mecliste koltuk sayısının yüzde 20'sini kazanmış ve en kuvvetli muhalefet olmuşlardır. 2006'da Mübarek, Müslüman Kardeşlerin kuvvetini azaltmak ve yasal siyasi partiye haline gelmesine karşı olmak amacıyla anayasanın 34.maddesinin değiştirilmesini ve referanduma sunulmasını istemiştir. Bunun yanında anayasanın 5.maddesinde yapılan değişiklikle dini geçmişi olan, din, ırk ve cinsiyet ayrımcılığına dayanan partilere yasak konulmuştur. Müslüman Kardeşlerim devlet başkanlığına aday göstermelerine anayasanın 76.maddesinde yapılmak istenen değişiklikle engel olunmaya çalışılmıştır.⁵⁰

Eylül 2007'de Müslüman Kardeşler, yayımladığı program taslağı ile siyasi bir partiye dönüşmeye doğru bir başlangıç yapmışlardır. 6 Nisan 2008'de Mısırlı gençler ekonomik refah ve yolsuzluğun sonlandırılması amacıyla gösteri ve mitingler yapmışlardır, tekstil işçilerine destek olmak maksadıyla genel bir grev yapmışlardır. Ancak halktan istediklerinin net olmaması sebebiyle başarılı olamadılar. Ağustos 2010'da 6 Nisan Hareketinin, öneli isimleri, kar amacı olmayan bir teknoloji şirketi olarak alt yapılarını kuvvetlendirmiştir, ancak 2010 seçimlerinde kayda değer bir gösteri olmasını başaramamıştır. Seçimden sonra özellikle Tunus'taki ayaklanmanın ardından Mısır'da

---

⁴⁹ Akgür, Roca, a.g.e., ss.10-11.

⁵⁰ Demir, a.g.e., s.152.

kuvvetli bir muhalefet oluşturmak maksadıyla alt yapı kurmuşlardır. 25 Ocak gösterisi de internet üzerinden meydana getirilmiştir.⁵¹

“2011 yılında Tunus'ta başlayan Arap Dünyası protestolarının, yani Arap Baharı 25 Ocak 2011'de Mısır'da da başlaması üzerine 10 Şubat 2011'de yetkilerinin çoğunu yardımcısı Ömer Süleyman'a devretmiştir, 11 Şubat 2011'de ise görevini orduya ve anayasa mahkemesine devrederek istifa etmiştir.”⁵² “Hüsnü Mübarek protesto gösterilerindeki ölümlere suç ortaklığı sebebiyle müebbet hapis cezasına çaptırılmıştır.”⁵³ Böylece Ortadoğu'da durumların sabit olmadığı dengelerin her zaman değişebileceği görülmüştür.

Hüsnü Mübarek'ten sonra, 24 Haziran 2012'de Müslüman Kardeşlerin aday gösterdiği Muhammed Mursi, yüzde 51,3 oy alarak Mısır'ın beşinci cumhurbaşkanı olmuştur.⁵⁴ Ancak “2012-2013 Mısır protestoları adıyla bilinen adıyla bilinen, 3 Temmuz 2013 tarihinde yapılan büyük gösteriler sonucu Mısır ordusu askeri bir müdahale ile yönetime el koydu. Mursi ise darbeyi kabul etmediğini açıkladı ve yandaşlarına direnmelerini söyledi. Muhammed Mursi'nin gözaltına alındığı, ev hapsinde tutulacağı bildirildi.”⁵⁵ “1 Temmuz 2013'te Mısır ordusu, Muhammed Mursi'ye ülkedeki siyasal krizi 48 saat içinde çözmesi için ultimatom verdi.^[3] 3 Temmuz 2013'te, Mursi'ye tanınan süreden biraz daha geç, Mısır ordusu, halk oylamasıyla seçilen Cumhurbaşkanı Muhammed Mursi'yi ve hükümetini devirerek anayasayı askıya aldı ve onun yerine Adli Mansır'u geçici cumhurbaşkanı atadı. Şiddete teşvik etmek ve toplumun huzurunu

---

⁵¹ Demir, a.g.e., s.152.

⁵² Ve Hüsnü Mübarek İstifa Etti,

<http://www.cnnturk.com/2011/dunya/02/11/ve.husnu.mubarek.istifa.etti/606410.0/index.html> 11.02.2011

⁵³ Mübarek Müebbet Hapse Mahkûm Oldu, <http://www.hurriyet.com.tr/planet/20677201.asp> 06.02.2012

⁵⁴ Ali Tandoğan, **Arap Baharı Sürecinde Mısır**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, T.C. Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007, s.70.

⁵⁵ http://tr.wikipedia.org/wiki/Muhammed_Mursi, Muhammed Mursi 14.12.2013

bozmak suçlarından yargılanan birçok Müslüman Kardeşler üyesinin de tutuklanması emredildi. Sisi, televizyonda cumhurbaşkanının "Mısır halkının taleplerini karşılamayı beceremediğini" duyurdu ve anayasanın askıya alınacağını bildirdi.⁵⁶ Mısır'da darbe sürecinde Mursi yanlıları kanlı bir şekilde susturulmaya çalışılmıştır. Ülkede karışıklıklar hala devam etmektedir. Bu da ülkenin siyasi istikrarını, ekonomisini olumsuz etkilemektedir.

2.İRAN ve MISIR EKONOMİSİ

2.1.İran Ekonomisi

“İpek Yolu sayesinde eski çağlardan bu yana Avrupa ve Asya'nın kesişme noktasında yer alan İran'ın stratejik konumu, ülkede petrolün keşfi ile daha da önemli hale gelmiştir. 2012 yılı itibarıyla ülke nüfusunun % 18'inin yoksulluk sınırının altında yaşadığı tahmin edilmektedir. Nüfusun yaklaşık % 70'i kentlerde yaşamakta olup; okuryazarlık oranı % 77'dir. Aralık 2012 itibarıyla işgücünün % 25'i tarım, % 31'i sanayi ve % 45'i hizmetler sektöründe istihdam edilmektedir.”⁵⁷

Tablo 1'de görüldüğü gibi, İran'ın GSYİH yıldıan yıla artmaktadır. Ancak enflasyon oranı yüksektir. Yüksek enflasyonun en önemli nedenlerinden biri, petrol gelirleri sebebiyle artan hükümet harcamalarıdır. Ayrıca ithalatının yüzde 40'ını Avrupa ülkelerinden Euro cinsinden gerçekleştiren İran için Euro'nun değer kazanması da enflasyonun artmasına sebep olmuştur. İşsizlik oranının 2013 yılında % 18 olmuştur, bu durumda eğitimli işgücünde beyin göçü yaşanmakta ve bu da ülke ekonomisini olumsuz etkilemektedir.⁵⁸

⁵⁶ http://tr.wikipedia.org/wiki/Abd%C3%BClfettah_el_Sisi, Abdülfettah el Sisi, 14.12.2013

⁵⁷ Türkiye Cumhuriyeti İhracat Bilgi Platformu, İran, <http://www.ibp.gov.tr/pg/section-pg-ulke.cfm?id=E843AC8E4B> 20.10.2013

⁵⁸ Türkiye Cumhuriyeti İhracat Bilgi Platformu, İran, <http://www.ibp.gov.tr/pg/section-pg-ulke.cfm?id=E843AC8E4B> 20.10.2013

Tablo 1:İran'ın Temel Ekonomik Göstergeleri

	2010	2011	2012	2013
GSYİH (milyar dolar satın alma gücü paritesiyle)	951	990	1007	1035
GSYİH Büyüme Oranı(%)	5,9	2	0,4	1,3
Tüketici Fiyat Enflasyon(ort. %)	20	20	18	18,2
Kişi Başına GSYİH	5,608	6,359	6,444	6,63
Nüfus(milyon)	75	76	77	78
İşsizlik(yüzde)	13	15	17	18

Kaynak: Uluslararası Para Fonu, İran:

http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2012/01/weodata/weorept.aspx?sy=2010&ey=2014&scsm=1&sd=1&sort=country&ds=.&br=1&pr1.x=56&pr1.y=10&c=469%2C429&s=NGDP_RPCH%2CNGDPDP%2CPPPGDP%2CPCPIEPCH%2CLUR%2CLP&grp=0&a=26.02.2014

İran'a nükleer silah üretimi endişesiyle yapılan yaptırımlar, 2009 yılı başında petrol fiyatlarında düşüş olması ve küresel ekonomik kriz dolayısıyla azalan uluslararası kredi imkânları yüzünden hükümetin bütçe gelirleri düşmüştür. Bu yüzden, hükümet doğrudan yabancı yatırımlar ve özelleştirmeler ile petrol ve doğal gaz üretiminin sürdürülebilirliği için gerekli yatırımların gerçekleşmesini amaçlamıştır. 2005–2009 yılları için; 4. Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın ana hedefi enflasyonla mücadele etmek ve yerli yatırımları teşvik etmektir.⁵⁹

İran'ın kanıtlanmış ham petrol rezervi 1 Ocak 2013 verisi 151,2 milyar varildir. İran ham petrol rezervinde dünyada dördüncü ülke olmuştur. İran doğalgaz rezervi ise

⁵⁹ Türkiye Cumhuriyeti İhracat Bilgi Platformu, İran, [http://www.ibp.gov.tr/pg/section-pg-
ulke.cfm?id=E843AC8E4B](http://www.ibp.gov.tr/pg/section-pg-ulke.cfm?id=E843AC8E4B) 20.10.2013

33,07 trilyon metreküple dünyada ikinci ülke olmuştur. İran ihracatının yüzde 80'i petrol oluşturmaktadır. Petrol İran ekonomisinde çok önemlidir.⁶⁰

İran'da devlet ekonomiyi yüzde 40 doğrudan, yüzde 45 ise "bonyad" denilen İslami vakıflar ile kontrol altında tutmaktadır. Yüzde 15'lik kısmı ise özel sektör yani bazaarın hakimiyeti altında olmaktadır. Sonuç olarak İran ekonomisi genel anlamıyla devlet kontrolündedir.⁶¹ 1990'lı yılların başlarında başka ülkelere giden İranlıların geri gelmeleriyle inşaat sektörünün önemi artmıştır. İnşaat sektöründe talep artmış ve büyüme gözlenmiştir. İnşaat sektörü daha önemli hale gelmiştir.⁶² "İran dünyadaki en büyük dokuzuncu demir rezervine sahiptir. Ortadoğu'da ise en büyük çelik üreticisi olup, dünyada da 22.sırada yer almaktadır."⁶³ Görüldüğü gibi demir de İran için önemlidir. İran elektrik üretimi 213 milyar kwh ile dünyada 19. olmuştur. Elektrik tüketimi ise 173 milyar kwh ile dünyada 21.ci olmuştur. İran elektrikte kendi kendine yeterlidir.⁶⁴

Tablo 2:İran'ın Dış Ticareti

	2008	2009	2010	2011	2012
İhracat	106,4	65,2	83,7	130,5	82,7
İthalat	58,6	52,1	54,6	68,3	51,8
Dış Ticaret Dengesi	47,8	13,1	29,1	62,2	30,9
Dış Ticaret Hacmi	165	117	138	198	134,5

Kaynak: T.C. Ekonomi Bakanlığı İhracat Bilgi Platformu, İran, <http://www.ibp.gov.tr/pg/section-pg-ulke.cfm?id=E843AC8E4B> 22.12.2013

⁶⁰ Türkiye Cumhuriyeti İhracat Bilgi Platformu, İran, <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/ir.html> 05.10.2013

⁶¹Palacioğlu, Akgün, a.g.e., s.12.

⁶²Palacioğlu, Akgün, a.g.e., s.63.

⁶³Palacioğlu, Akgün, a.g.e, s.25.

⁶⁴CIA, Factbook , <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/ir.html> 05.10.2013

Tablo 2’de gördüğümüz gibi İran’ın ihracatı ithalatından fazladır. Ancak ihracat değerleri ülkeye uygulanan ambargolar yüzünden gittikçe azalmıştır. 2013’te ambargolar kalktıktan sonra ihracat değerlerinin artması beklenmektedir.

İran’da toplam ihracatın yüzde 64’ünü oluşturan petrol ve metal ürünler dışında, tarım sektörü yüzde 20 dolayında ihracat ile en önemli sektördür. Antep tipi fıstık bu sektör içinde önemli bir pay almaktadır. Petrol dışında İran’ın en önemli kayda değer ihracat kalemi toplam ihracatın yüzde 13-18’ini oluşturan dünyaca ünlü İran el halılarıdır. Demir-çelik muhtelif kimyasal ürünler ihracatı yüzde 8-10, maden cevheri ise yüzde 5-6 arasında paylar ile bu sektörü izlemektedir.⁶⁵

İran, Türkiye ve Pakistan 1985 yılında kurulan Ekonomik İşbirliği Teşkilatı’nın kurucu üye ülkeleri olmuşlardır. 2015 yılına kadar hedeflenen üye ülkelerin serbest ticaret bölgesi meydana getirmeleridir. İran Dünya Ticaret Örgütü’ne gözlemcidir, 19 Temmuz 1996’da başvurmuş ancak 26 Mayıs 2005’te çalışma grubu meydana gelmiştir. İran son yıllarda dışa açılma yoluna gitmiş buna yönelik uygulamalar meydana getirmiştir. Dünya Ticaret Örgütü’ne üye olmak doğrultusunda birçok ürünün ithalatındaki tarife dışı engeller iptal edilmiş ve birçok yasaklı ürünün ithalatı onaylanmıştır. Yerli sanayiye muhafaza etmek için ithalattaki yüksek Ticari Kazanç Vergisi 21 Mart 2005’te yürürlükten iptal edilmiştir. İran artık dışa açılmak istemektedir.⁶⁶

İran için en önemli gelişmelerden birisi de ambargoların kaldırılması olmuştur. “İran’la masaya oturan altı süper güç anlaşmaya vardı. Nükleer programı nedeniyle para transferi ve ticareti sekteye uğrayan İran’a sadece ihracatta kısa vadede 2 milyar dolarlık artış bekleniyor. ABD, Rusya, Fransa, İngiltere, Çin ve Almanya’nın oluşturduğu altı 'süper güç' İran’la masada anlaşmaya vardı. Nükleer programa başladığından bu yana ambargo altında ezilen

⁶⁵Palacioğlu, Akgün, a.g.e., ss.31-32.

⁶⁶ Türkiye Cumhuriyeti İhracat Bilgi Platformu, İran, <http://www.ibp.gov.tr/pg/section-pg-ulke.cfm?id=E843AC8E4B> 20.10.2013

İran'a sınırlama altı aylığına yumuşatılacak, ardından da İran'ın işbirliği yapma düzeyine bağlı olarak tamamen ortadan kalkabilecek.”⁶⁷ Görüldüğü gibi yeni cumhurbaşkanının yapıcı ve ılımlı politikaları kısa zamanda olumlu sonuçlar meydana getirmiştir. İran'ın dış ülkelerle ilişkisi kısa zamanda daha da iyi duruma gelecektir.

2.2.Mısır Ekonomisi

“Mısır Arap ülkeleri içinde Suudi Arabistan ve Birleşik Arap Emirlikleri'nin ardından üçüncü büyük ekonomidir. Afrika kıtasında ise Güney Afrika'dan sonra ikinci büyük ekonomiye sahiptir. Gelişmekte olan Mısır ekonomisi önemli ölçüde dış ticaret açığı vermekle birlikte, bu açık, turizm, Süveyş kanalı ve işçi gelirleriyle kapatılmaya çalışılmaktadır. Petrol sanayi, tekstil ve hazır giyim en önemli sektörlerdendir. Diğer gelişmiş sanayi dalları çelik, çimento, kimyasallar ve ilaç sanayidir. Turizm, doğal gaz, Süveyş Kanalı gelirleri ve beraberinde Körfez Ülkeleri'ndeki yenilenme çalışmaları nedeniyle inşaat sektöründeki canlanma, ekonominin lokomotif durumuna gelmiştir.”⁶⁸

Mısır ekonomisinde turizm gelirleri ciddi derecede öneme sahiptir. Ancak 2011'de başlayan iç karışıklıklar turizm gelirlerini azaltmıştır. Turizm gelirleri 2011 yılında yaklaşık %30 oranında azalarak 8,8 milyar ABD doları olarak belirlenmiştir. 2012 yılında ise turizm gelirleri %13 oranında yükselerek 9,9 milyar dolar olmuştur. Bunun yanında Süveyş kanalı 2011 yılında, gerçekleşen iç karışıklıktan etkilenmemiş, Mısır ekonomisine destek olmaya devam etmiştir.⁶⁹

---

⁶⁷ Barış Ergin, **Ambargo Müjdesi**, Sabah, <http://www.sabah.com.tr/Ekonomi/2013/11/25/ambargo-mujdesi> 14.12.2013.

⁶⁸ Türkiye Cumhuriyeti Ekonomi Bakanlığı İhracat Bilgi Platformu, Mısır, <http://www.ibp.gov.tr/pg/section-pg-ulke.cfm?id=61376F9CE15C9D--20.10.2013>

⁶⁹ Türkiye Cumhuriyeti Ekonomi Bakanlığı İhracat Bilgi Platformu, Mısır, <http://www.ibp.gov.tr/pg/section-pg-ulke.cfm?id=61376F9CE15C9D--20.10.2013>

“Mısır’da reform programlarında özelleştirme çok önemlidir. 1991 yılında yürürlüğe giren bir kanunla, ülke sanayisinde yüzde 70’lik bir payı olan 314 kamu sektörü kuruluşunun yeniden yapılandırılarak ekonomiye kazandırılması amaçlanmıştır. 1994 yılında alınan bir kararla, kamu sektörü firmalarına ait hisselerin her iki haftada bir%10’unun satılması amaçlanmıştır. Ancak, uygulamada çıkan anlaşmazlıkla ve gecikmeler nedeniyle yatırımcıların özelleştirmeye olan ilgileri azalmaktadır. 1991 yılı başından itibaren; milli savunma, tütün ve Sina Yarımadası’nda yapılacak yatırımların dışında kalan tüm sektörlerde yatırımlar için önceden müsaade alma rejimi yerine otomatik onay sistemi uygulamaya konmuştur.”⁷⁰Cumhurbaşkanı Nasır zamanında ekonomide devletin denetimi çok fazla idi. Enver Sedat döneminde devletin etkisi azaltıldı ve serbest ekonomi sürecine gidilmiştir. Mübarek dönemi ise serbest ekonomi daha da genişlemiştir.⁷¹

Tablo 3:Mısır’da Temel Ekonomik Göstergeler

	2010	2011	2012	2013
GSYİH(milyar dolar satın alma gücü paritesi ile)	499	519	534	560
GSYİH Büyüme Oranı(%)	5,1	1,8	1,5	3,3
Tüketici Fiyat Enflasyon (ort. %)	10,7	11,8	10,9	12,8
Kişi Başına GSYİH	2,808	2,970	3,118	3,068
Nüfus(milyon)	78	79	81	83
İşsizlik(yüzde)	9	10	11	11

Kaynak: Uluslararası Para Fonu, Mısır:

http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2012/01/weodata/weorept.aspx?sy=2010&ey=2014&scsm=1&ssd=1&sort=country&ds=.&br=1&pr1.x=56&pr1.y=10&c=469%2C429&s=NGDP_RPCH%2CNGDPDPC%2CPPPDP%2CPCPIEPCH%2CLUR%2CLP&grp=0&a= 26.02.2014

Tablo 3’de görüldüğü gibi Mısır’da GSYİH değerleri her yıl artmıştır. GSYİH büyüme oranı ise düzenli bir şekilde artarken 2011’de yaşanan iç karışıklıklardan dolayı

⁷⁰Akgür, Roca, a.g.e., s.18.

⁷¹Türkiye Cumhuriyeti Ekonomi Bakanlığı İhracat Bilgi Platformu, Mısır, <http://www.ibp.gov.tr/pg/section-pg-ulke.cfm?id=61376F9CE15C9D--20.10.2013>

1,8'e düşmüştür Bunun yanında. Kişi başına düşen GSYİH değerleri de yıldan yıla artmıştır. Mısır'da var olan ekonomik durum iç karışıklıklardan dolayı olumsuz etkilenmiştir. Uzun vadede ülkenin siyasal istikrarı sağlanıp kaynakları etkin kullandığı durumda ülke ekonomisi gelişmeye açıktır.

Mısır'da ham petrol rezervi 1 Ocak 2013 verilerinde 4,45 milyar varil olmuştur. Mısır, ham petrol rezervinde dünyada yirmi yedinci sıradadır. Mısır'ın doğalgaz rezervi ise 1 Ocak 2012 verilerinde 2,18 trilyon metreküp olarak dünyada on altıncı sırada olmuştur. Görüldüğü gibi Mısır'ın doğalgaz kaynakları daha kritiktir, dünya sıralamasında daha önemlidir.⁷²

Mısır'da toplam işgücünün yüzde 33'ü tarım sektöründedir. Tarım sektörü milli gelirden yaklaşık yüzde 14 oranında yer almaktadır. Sanayi ise madencilik sektörü ile beraber milli gelirdeki oranı yüzde 38'dir. Sanayi sektöründe istihdam oranı toplam işgücünün yüzde 5,5'dir. İşgücünün yüzde 11,3'ü ise inşaat sektöründe istihdam edilmektedir. Görüldüğü gibi en çok istihdam oranı tarım sektöründedir. Sanayi ve inşaat sektörü işgücü oranında tarımdan sonra gelmektedir. Tarım sektörünün işgücünde diğer sektörlerden fazla olmasının en önemli sebeplerinden biri ülkedeki nitelikli işgücünün ülke içinde düşük ücret olduğundan yurtdışında çalışmaya gitmesindedir. Diğer yandan Mısır'da düşük işçi ve enerji ücretleri ve ikili/çok taraflı ticaret anlaşmaları ile yatırımlar için ideal bir ülke haline getirmiştir.⁷³“Mısır'ın en fazla ihracat yaptığı pazarlar İtalya, Hindistan, ABD, Suudi Arabistan ve Türkiye'dir. Mısır'ın en önemli ihraç maddeleri; ham petrol ve petrol ürünleri, altın ve gübredir. Mısır'ın en fazla ithalat yaptığı tedarikçi ülkeler Çin, ABD, Almanya, Rusya, Ukrayna ve Türkiye'dir. En fazla ithalat yaptığı ürünler ise petrol yağları ve gazları, buğday, mısır ve demir-çelik ürünleridir. Mısır Arap

⁷²CIA, Factbook, <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/eg.html> 05.10.2013

⁷³ Türkiye Cumhuriyeti Ekonomi Bakanlığı İhracat Bilgi Platformu, Mısır, <http://www.ibp.gov.tr/pg/section-pg-ulke.cfm?id=61376F9CE15C9D--20.10.2013>

Cumhuriyeti, dünyanın en büyük buğday ithalatçılarından biridir. 2012 yılında Türkiye %5 payla Mısır'ın 6. en büyük tedarikçisi olmuştur.⁷⁴

Tablo 4: Mısır'ın Dış Ticareti

	2008	2009	2010	2011	2012
İhracat	25,967	24,182	26,332	31,582	29,417
İthalat	52,751	44,912	53,003	62,282	69,866
Ticaret Hacmi	78,718	69,094	79,335	93,864	99,283
Ticaret Dengesi	26,784	20,730	26,671	30,700	40,449

Kaynak: T.C. Ekonomi Bakanlığı İhracat Bilgi Platformu, Mısır: <http://www.ibp.gov.tr/pg/section-pg-ulke.cfm?id=61376F9CE15C9D--20.10.2013>

Tablo 4'de görüldüğü gibi Mısır'ın ithalat değerleri ihracat değerlerinden fazla olmuştur. Bunun sonucunda dış ticaret açığı verilmiştir. Ancak bununla beraber ihracatı her yıl artarken 2011'den sonra düşmesi, ithalatının da 2011'den sonra artması Mısır'da yaşanan iç karışıklıklardan dolayı olmuştur.

Mısır ekonomisinde 2003-2007 döneminde hızlı bir büyüme görüldü, bu büyüme oranı yüzde 7.1'e kadar artmıştır, bununla beraber ihracat ve doğrudan yabancı yatırımlarda da hızlı bir artış görülmüştür. Ancak bu durumdan Mısır halkının çoğu istifade edememiştir, siyasi elit kesmi ve onların yakınları istifade etmiştir. Otonomi ve serbest piyasanın kuvvetiyle beraber rekabet üretici özel sektörün önü kesildi ve bu durumun sonucunda yolsuzluklarda artış görüldü.⁷⁵

⁷⁴ Türkiye Cumhuriyeti Ekonomi Bakanlığı İhracat Bilgi Platformu, Mısır, <http://www.ibp.gov.tr/pg/section-pg-ulke.cfm?id=61376F9CE15C9D--20.10.2013>

⁷⁵ Hakan Selçuk ve Recep Ulusoy, **Son Mısır Devrimine Ekonomik Yaklaşım**, Elazığ, Fırat Üniversitesi Orta Doğu Araştırmaları Dergisi, Cilt : IX., Sayı: 1, 2013, s.36.

İKİNCİ BÖLÜM

ORTADOĞU'DA KADINLARIN SOSYAL VE EKONOMİK HAYATTAKİ YERİ

1.DÜNYADA KADINLARIN SOSYAL VE EKONOMİK HAYATTAKİ YERİ

“Charles Fourier ile Karl Marx’ın da bulunduğu birkaç kişinin belirttiği gibi, herhangi bir toplumda kadınların durumu, o toplumdaki uygarlaşmanın ya da insanileşmenin ölçüsü olarak alınabilir.”⁷⁶ Bir toplumda kadınların durumu iyi ise o toplum uygarlaşmış kabul edilmektedir.

Modern dünya kendisini şu anda kadın hakları konusunda çok iddialı, adaletli olarak görmektedir. Avrupa kendinde Ortadoğu’daki kadınları eleştirme konusunda cesaret bulmaktadır. Ancak eleştiri yaparken yüzyıl önce kendi durumunu da düşünmelidir. Bundan yüzyıl Avrupa’da kadınların hiçbir hakkı yoktu. Kadının kendi mülkü ve serveti üzerinde hiçbir hakkı yoktu, tüm haklar kocasına ait olmuştur. Kadının sözleşme imzalama yetkisi yoktu. Kızlar anne babanın metası konumunda idi. Kızlar kendi istedikleri erkekle evlenemezlerdi. O dönemde evlilik ticari bir anlaşma olarak görülmekteydi. Ortadoğu’daki kadınlar tam anlamıyla Avrupa’da zamanında kadın haklarının o zaman ki İslam ülkelerine göre zayıf olduğunu bilirlerse kendilerini daha iyi savunabileceklerdir.⁷⁷

Kadınların artık dayanılmayacak kadar kötü olan durumlarına tepki olarak feminizm ortaya çıkmıştır. Feminizmin kökeni Fransızcadır. Dünyadaki her türlü kadın ve fikir hareketleri Feminizm olarak adlandırılmaktadır. 1791’de Olympe de Gouges’in, Fransa’da “Kadın ve Kadın Yurttaşlarının Hakları Beyannamesi”ni yazması ile Feminizm

⁷⁶Juliet Mitchell ve Ann Oakley, **Kadın ve Eşitlik**, İstanbul: Kaynak Yayınları, 1998, s.23.

⁷⁷N.M.Shaikh, M.A.LL.B., **İslam Toplumunda Kadın**, İstanbul: Fatih Yayınevi, 1990, s.10.

başlamış oldu. Feminizm erkeklere serbestçe dışarıda çalışma hakkı verilirken kadınlara ev içinde ücretsiz hiçbir hak sahibi olmadan çalıştıran işbölümünün sorgulanmasıdır. Kadınların ikincil konumlarına karşı çıkılmasıdır. Kadınlar haklarına sahip olmak için mücadele etmişlerdir. Kadınların bu mücadelesi hep şöhret sahibi kadınlar tarafından yazılmıştır ve bu hareketin hedefleri için faydalı olmamıştır. Çünkü o dönemde seslerini ancak şöhretli kadınlar duyurabilmiştir. Kadın hakları konusunda gerçekten etkili olmaya çalışanlara müsaade edilmemiştir. Feminizm hareketi ilk dönemlerinde başarısız olmuştur.⁷⁸

Feminizmin ilk defa dile getirildiği yer 17.yüzyılda İngiltere olmuştur. Burjuvazi İngiliz iç savaşı ile feodal düzeni burada sonlandırmıştır. 17.yüzyıl feminizmi Rönesans fikirlerini 18. yüzyılın sonundaki Devrimler çağıyla bağ kuran bir süreçtir.18. yüzyılın sonunda ilk sanayi devrimlerinin başlamasıyla Modern Feminizm ortaya çıkmıştır. Amerikan ve Fransız Devrimlerinden sonra da Modern Feminizm' in ilk akımı olan Liberal Feminizm ortaya çıkmıştır. Feminist kadınların bu dönemde sorunlara bakış açısı modernizmden etkilenmiştir. Bu dönemde bazı sistemler yıkılmış yerine yenilere eklenmiştir, feminizm de bu yeniliklerin içinde yer almıştır.⁷⁹

Liberalizmin etkili hale gelmesiyle beraber feminizm de liberalizmden etkilenmiştir. Liberal feministler problemlerin çözümünü liberal yollarla bulmaya çalışmışlardır. Bu durum da feminizmin özünden uzaklaşılmasına neden olmuştur. Liberal feminizm, liberalizm gibi daha ılımlı politikalar izlemiştir. Ancak bu da feminizme uygun değildir.⁸⁰

---

⁷⁸Altan Yörük, "Feminizmler", **Sosyoloji Notları**, No.7 (Nisan 2009), ss.63-64.

⁷⁹Yörük, a.g.e., ss.64-65.

⁸⁰Muhammed Emin, **Feminizm Nedir**, İstanbul: TÜRDAV, s.23.

Liberal feministler toplumun var olan durumunu eleştirmeden kadınlar için daha iyi şartlar sunmak için çalışmalar yapmışlardır. Liberal feminizm kadınlar için olumsuz olan durumları sorgulamaz. Liberal feminizm kadınların cinsiyetlerinden dolayı yaşadıkları olumsuz şeylere inanır, eşitlik, eşit ücret, eşit insan hakları, eğitim ve sağlıkta fırsat eşitliği ve demokratik politik sürece eşit katılım konusundaki çalışmalara destek verir. Ancak Liberal feministler kadınlar ve erkekler arasındaki eşitsizliklerin nedenini ele almamışlardır. Yani Liberal feministler bu sorunların üzerinde düşünmemişlerdir. Bu açıdan Liberal Feminizm, Radikal ve Marksist feminizmle çelişir. Bu durumda feminizmin tanımına Liberal feministleri dahil edip etmemek tartışma konusu olmuştur. Feminizm tanımına Liberal feministleri katmamak bu konuda mücadele edenlere haksızlık etmek olmaktadır. Diğer açıdan ise bu tanıma katıldıklarında feminizm kapsamı farklılaşarak genişletilmiş olmaktadır.⁸¹

Liberal feministler kadın hakları için mücadele ederken, Radikal feministler erkek egemen topluma karşı mücadele başlattılar. Radikal feministler, öncelikle erkek egemen toplum yapısını ortadan kaldırmak istemişlerdir. Radikal feministler Liberal feministlere göre daha katı fikirlere sahip olmuşlardır. Amerikan Radikal Feministleri, 18.yüzyıldan 1960'lı yıllara kadar süren kadınların, geleneksel toplum anlayışlarına karşı çıkmışlardır. Bazı Radikal feministler çocuk doğurma büyütme gibi kadınların erkeklerden farklı yanlarını överek değişik açılarda ilerlemişlerdir. Görüldüğü gibi az da olsa Radikal feminizm içinde de farklı görüşler var olmuştur. Radikal feministler; burjuva sınıfları oluşturarak kapitalizme karşı reformlar yapmaya ve sonuç olarak haklarını elde etmeyi düşünmüşlerdir. Radikal feminizm tüm insanlığa uygulanabilecek bir teori olarak düşünülmüştür. Radikal feminizmi destekleyenler çok iddialı olmuşlardır. Radikal feminizmi destekleyenlerin sayısı çok olmuştur.⁸²

---

⁸¹ Caroline Ramazanoğlu, **Feminizm ve Ezilmenin Çelişkileri**, İstanbul: Pencere Yayınları, 1998, ss.28-29.

⁸² Ramazanoğlu, a.g.e., ss.30-32.

Sosyalizm, belli bir sınıf için verilen mücadele olmuştur. Marksist feministler bir taraftan sınıf ilişkilerini düşünmeden sadece kadın oldukları için kadınların hakları için mücadele ederken, bir taraftan da işçi sınıfının hakları için mücadele etmişlerdir. Bu durumda mücadele için bazen erkeklerle ortak hareket etmeleri gerekmiştir. Sosyalist kadınlar, öncelikle işçi sınıfı için mücadele etmişler, ikinci olarak kadın hakları için mücadele etmişlerdir. Feminizm de işçi sınıfının çıkarları ile ilgilenmediği için burjuva kadın hareketi olarak kabul görmemiştir. Marksist feministler, radikaller gibi kadın ile erkek arasındaki güç ayrımına yoğunlaşmışlardır. Marksizm bu konuda eksik olduğu için, Radikal feministlerin ataerkil ve cinsel politika tanımından faydalanmışlardır. Marksist feminizm, sosyalizmin bir parçası olarak görülebilir, aynı zamanda sosyalizmin amaçlarına da hizmet etmiştir.⁸³

Üç feminizm yaklaşımı da farklı politikalar sunmaktadırlar. Liberaller mevcut düzende yenilikler yapmaya çalışmakta, Radikal feministler ataerkilliği ortadan kaldırmaya çalışarak kapitalizmin ortadan kaldırılmasını da içinde barındırır. Marksist feministler ise kapitalizmi ortadan kaldırmayı amaçlar ki bu ataerkilliği de ortadan kaldırır. Radikal ve Marksist feministler uygulamaları farklı olsa da kadın ve erkek arasındaki güç ilişkisini eleştirdikleri için feministlerdir. Liberal feministler ise erkeklerin kadınlar üzerindeki egemenliğini ikinci plana attıkları için etkisiz olmuşlar ve eleştirilmişlerdir. Üç feminizm türü de farklı yöntemler içerse de, üçü de kadın hakları için çalışmalar yapmış ve kadınlara katkı sağlamıştır. Üçünün amacı da bağlı oldukları kesimin ideolojilerinden etkilenmiştir.⁸⁴

18.yüzyıldan itibaren Batıda gelişen feminist hareketin etkisiyle kadınlar 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren basın yoluyla isteklerini dile getirmeye ve bu amaç için gruplar oluşturmaya başlamışlardır. Feminist hareketler kadınların haklarını elde etme ve isteklerini dile getirmek için yardımcı olmuştur. Bu doğrultuda bazı haklar elde

---

⁸³Ramazanoğlu, a.g.e., s.34.

⁸⁴Ramazanoğlu, a.g.e., ss.35-36.

etmişlerdir. Kadınlar bu mücadelesini kamunun yanında özel alanlarında da sürdürmüşlerdir. Kadınlar artık haklarının bilincine varmışlardır.⁸⁵

Birinci Dünya Savaşı'nda erkeklerin cepheye gitmesiyle onların yerinde kadınların çalışmasıyla başlayan kadının ev dışında da aktif hayatı devam etmiştir. Kadınlar büyük başarılar göstermişlerdir. Kadınların durumu gün geçtikçe iyiye gitmiştir. İkinci Dünya Savaşı'yla kadınların iş kapasitesiyle erkekten geri olmadığı kanaatine varılmıştır. Kadınlar da erkekler kadar iş hayatında başarılı olabileceklerini göstermişlerdir. Bu gerçeğin bu kadar geç ortaya çıkması kadınlara daha önce yeterince fırsat verilmemesindedir.⁸⁶

“Birinci Dünya Savaşı sırasında Fransa, İngiltere gibi ülkelerde çok sayıda kadın, silahaltına alınan erkeklerin yerine silah fabrikalarında işe alındı. Burjuva kadınları da bilgi toplamak, ağır hastaları tedavi etmek, kaybolanları bulmak ve tutuklulara destek olmak için seferber oldular. Birinci Dünya Savaşı sırasında Uluslararası Kadın Konseyi'ne bağlı feministler Lahey'de uluslararası bir konferans düzenlediler. Kendi hükümetlerince ve ülkelerinin basın organlarıncı kınanmalarına karşın; Alman, İngiliz, Avusturya-Macaristan ve İtalya, kadınların savaş nedeniyle çektikleri acıları ve baskıları lanetlemek üzere bir araya geldiler. Feministler, emekçi kadınların taleplerine de sahip çıkmaktaydılar. Uluslararası Kadın Konseyi, 1918'de Versailles Anlaşması ve Milletler Cemiyeti sözleşmesine, feministlerin birkaç kuşaktan beri savuna geldikleri “eşit işe eşit ücret” ilkesi koydurmayı başarmıştır. Birinci Dünya savaşından sonra kadınların oy hakkı 21 ülkede tanınmıştır, bu ülkeler; Avusturya, İngiltere, Doğu Afrika, Kanada, Kırım, Çekoslovakya, Danimarka, Estonya, Almanya, Macaristan, İzlanda, Letonya, Litvanya, Lüksemburg, Hollanda, Polonya, Rodezya, Rusya, İsveç, Ukrayna, ABD olmuştur. Kadınlara oy hakkının tanınmasından sonra, Uluslararası Kadın Konseyi ve Oy Hakkı Birliği gibi büyük feminist örgütler savaşın önlenmesi, kadınların ve kadın emekçilerin

---

⁸⁵Funda Rana Özbey, **Kadın Hakları ve Ekonomiye Yansımaları**, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi, 2004, s.1.

⁸⁶Zehra Celasun, **Tarih Boyunca Kadın**, İstanbul: Ülkü Kitap Yurdu, 1946, ss.33-34

haklarının savunulması hedefine yönelmişlerdir. Bu hedefler; kadın işçilerin durumlarının düzeltilmesi, aile yardımları, iki cinsiyet için çalışma koşullarının eşitlenmesi, evlilik dışı çocukların korunması, evli kadının mülkiyetini ve soyadını koruma hakkıdır.⁸⁷ Kadınların birlik oldukları ve mücadelelerinde ısrarlı olduklarında haklarının elde edebildikleri görülmüştür. Ve ırk, dil, mezhep farklılığına rağmen beraber mücadele etmişlerdir.

İkinci Dünya Savaşı ertesinde cepheden dönen erkeklerin yeniden normal hayata dönüşü sıkıntı olmuştur. Kadınlardan erkeklerin cepheden dönmeleri sebebiyle tekrar evlerine gitmeleri beklenmiştir. Kadınlar işlerini kaybetmemek için erkeklerden daha az ücretle çalışmışlar, ancak savaş zamanı kadın ve erkek arasındaki ücret farkı azalmıştı. Böylece kadın işgücüne zor zamanlarda ihtiyaç duyulmuş, zor zamanlar geçtiğinde ise hiç düşünmeden evlerine dönmeleri istenmiştir. Kadın emeğine duyulan ihtiyaç bittiğinde kadın hakları düşünülmeden çalışma hayatlarını bitirmeleri beklenmiştir. Bu da acımasız bir beklenti olmuştur. Kadınlar çalışmalarının karşılığında hayal kırıklığına uğramışlardır.⁸⁸

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraki yirmi yılda, Batı'nın ve Doğu'nun kadına bakış açısında farklılık olmamıştır. Toplumun varlığının nedeni kadınların ortaya çıkmamış yeteneklerini geliştirmek değil, kadınların varoluş nedeni toplumun üretim ve yeniden üretimlerini sağlamaktır. Aradan geçen yıllarda toplumun kadına bakış açısının değişmemesi olumsuz olmuştur. Kadınlar sadece belli bir amaca hizmet etmek gibi bir zorunluluğa sahiplermiş gibi bir bakış açısı süregelmiştir.⁸⁹

---

⁸⁷Andree Michel, **Feminizm**, İstanbul: İletişim Yayınları, 1993, ss.88-90.

⁸⁸Michel, a.g.e., s.100.

⁸⁹Michel, a.g.e., ss.103-104.

“Günümüzde ise kadınların durumuna baktığımızda; okuma yazma bilmeyen yaklaşık 800 milyon yetişkinin üçte ikisini kadınlar oluşturmaktadır. Erken yaşta okulu bırakmak zorunda kalan kız çocuklarının yüzde 60’ı, ev yardımcılığı hizmetlerinde çalışmaktadır.”⁹⁰ Bu çağda hala okuma yazma bilmeyen insanların olması sorgulanması gereken bir durumdur. Bunun için çalışmalar yapılmalıdır. “Bazı toplumlarda “cinsiyetler arası insani gelişme” ve diğer bazı temel göstergeler yönünden ciddi farklılıkların var olduğu bilinmektedir. Ülkeler genelinde cinsiyetler-arası eşitsizliğin hangi boyutlarda olduğunu, Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı tarafından geliştirilmiş ve her yıl yayınlanan iki ayrı endeks yardımıyla açıklanabilmektedir. Bu endekslerin amacı; İnsani gelişme yönünden kadın ve erkek arasındaki eşitsizlikleri ortaya koymak ve bu eşitsizliğin göstergelerini irdelemektir. Bunlardan ilki kadının toplumsal konumunu belirlerken, ikincisi kadının toplumsal katılımını belirlemektir. Söz konusu endekslerin en yüksek değeri ‘1’ kabul edilmektedir. Eşitsizliğin az olduğu ülkeler endeks değeri ortalama 0,9 olarak gerçekleşip ‘1’ değerine yaklaşırken, eşitsizliğin fazla olduğu ülkelerde endeks değeri ‘0’ a yaklaşmaktadır. Cinsiyetlerle İlgili İnsani Gelişme Endeksi (GDI) başlıca üç kriter altında dört ayrı değer üzerinden alınarak hesaplanmıştır. Bunlar; sağlık standardını belirleyen kriter; ortalama yaşam beklentisi, eğitim düzeyini belirleyen kriterler; kadın ve erkek okuma yazma oranını kadın ve erkek okullaşma oranı, refah standardını belirleyen kriter; ortalama gelir düzeyi yani kazanılan gelir içinde erkek ve kadının yüzde olarak payıdır.”⁹¹

---

⁹⁰M.Engin Sanal, **Dünya Kadınlar Günü’nde Kadın İstihdamına Genel Bir Bakış**, 2007, <http://www.toprakisveren.org.tr/2008-77-enginsanal.pdf?phpMyAdmin=0yNbSHivrtIOsf4gHSt1TxNtLE2> 01.10.2013

⁹¹Özbey, a.g.e., s.s.4-5.

Tablo 5: Dünyada İnsani Gelişme Endeksleri

	Toplumsal Cinsiyet Güçlendirme Ölçüsü (GEM) Değeri	Parlamento-daki Kadın Sandalye Sayısı (%)	Yönetici, Yasa Koyucu, Kadın Görevli (%)	Mesleki ve Teknik Kadın Personel (%)	Erkek Kazancına Oranla Kadının Geliri (%)
Çok Yüksek İnsani Gelişme					
1.Norveç	0,906	36	31	51	0,77
2.Avustralya	0,87	30	37	57	0,7
3.İzlanda	0,859	33	30	58	0,62
4.Kanada	0,83	25	37	56	0,65
5.İrlanda	0,722	15	31	53	0,56
6.Hollanda	0,882	39	28	50	0,67
7.İsveç	0,909	47	32	51	0,67
8.Fransa	0,779	20	38	48	0,61
9.İsviçre	0,822	27	30	46	0,62
10.Japonya	0,507	12	9	46	0,45
Yüksek İnsani Gelişme					
40.Estonya	0,665	21	34	69	0,65
41.Polonya	0,631	18	36	60	0,59
42.Slovakya	0,663	19	31	58	0,58
43.Macaristan	0,59	11	35	60	0,78
44.Şili	0,526	13	23	50	0,42
Orta İnsani Gelişme					
84.Ermenistan	0,412	8	24	65	0,57
85.Ukrayna	0,461	8	39	64	0,59
86.Azerbaycan	0,385	11	5	53	0,44
87.Tayland	0,514	13	30	53	0,63
89.Gürcistan	0,408	6	34	62	0,38

Kaynak: UNDP, Human Development Report,2009

Tablo 5’de gördüğümüz gibi çok yüksek insani gelişme oranına sahip olan Norveç’e baktığımızda kadınların parlamentodaki kadın sandalye sayısı yüzde otuz altıdır, yani erkeklerin parlamentodaki sandalye sayısı ile eşit değildir. Böylelikle kadınların durumunun en iyi olarak nitelendirdiğimiz ülkelerde bile tam anlamıyla kadın erkek eşitliğinden bahsedilememektedir. İnsani gelişme endeksinin Norveç’te yüksek çıkmasının nedenlerinden biri de Norveç’in ekonomik anlamda diğer ülkelere göre daha iyi olmasıdır, Norveç insan hakları konusunda da diğer ülkelere göre çok daha iyi

konumdadır. Çok yüksek insani gelişme grubundaki Ülkelerden olan Japonya'nın aynı gruptaki diğer ülkelere göre parlamentodaki kadın sandalye oranı, yönetici, yasa koyucu kadın görevli oranı, mesleki ve teknik kadın personel oranı oldukça düşüktür.

Ülkelerin gelişmişlik düzeylerinde kalkınma da çok önemlidir. Bir ülkede kalkınmanın tam anlamıyla sağlanabilmesi için kadınların durumu da çok önemlidir. Kadınların güçlerinin artması onların kalkınma sürecine katılımlarını da arttıracaktır. Böylece kalkınma değerleri daha iyi hale gelecektir. Gerçek hayatta kadınlar zaten toplumdaki rolleriyle kalkınma içinde bulunmaktadırlar. Kadınlar kalkınmanın gerçek anlamda sağlanabilmesi için çok önemlidirler.⁹²

Yaşamın her alanında kadın ve erkeklerin eşit katılımı olmazsa gerçek anlamda demokrasiden bahsedilemez. Oysa kadınlar toplumda birçok anlamda dışlanmaktadırlar. Kadınlar olmadan istenilen kalkınma düzeyine ulaşamaz. Politik anlamda kadının hakları için gerekenleri yapmak için kadınların katılımının rolü önemlidir. Kadınların kalkınmaya katkıları için eğitimleri çok önemlidir. Eğitimli kadınların sayısının artmasıyla kadın işgücü verimliliği artar ve özel alanda da aile içi eğitimde de daha faydalı olmaktadırlar. Eğitimli kadınların artmasıyla eğitimli ve topluma daha çok faydalı bireyler yetişmektedir. Kadınların eğitimli olması toplumun eğitim düzeyinde de çok etkili ve önemlidir.⁹³

---

⁹²Şengül Hablemitoğlu, **Toplumsal Cinsiyet Yazıları: Kadınlara Dair Birkaç Söz**, İstanbul: Toplumsal Dönüşüm Yayınları, 2005, s.84.

⁹³Hablemitoğlu, a.g.e., s.85.

2. ORTADOĞU'DA KADINLARIN SOSYAL VE EKONOMİK HAYATTAKİ YERİ

Ortadoğu hiçbir zaman sadece bir bölgeyi belirtmemiştir, Edward Said'in dediği gibi “Şark, şarkiyatçılık yüzünden bağımsız bir düşünme ya da eyleme nesnesi olamadı.” Edward Said; Gerard de Nerval'in Doğu'ya Yolculuk isimli eserini yorumlarken, Doğu'nun bir kadın olarak düşünüldüğünü belirtir. Fiziksel ve duygusal bakımdan Şark'la bağ kuran Nerval tüm hikmetin türediği “aynı anda hem gizemli hem ulaşılabilir” annelik merkezini Mısır'ı koyar ve Şark'ın kültüründe istediği gibi dolaşır. Böylece Şark hep Batı'dan bir adım geride görülmüştür. Şark hep Batı tarafından yönlendirilen batıya bağımlı olarak görülmüştür.⁹⁴

Edward Said için “Oryantalizm antropolog, sosyolog, tarihçi yahut dil bilimci olsun, özel yahut genel açıdan Şark'ı öğreten, yazıya döken yahut araştıran kimse Şarkiyatçıdır (oryantalist) ve yaptığı şey Şarkiyattır (oryantalizm). Oryantalizm Şark ile uğraşan toplu müessesedir.”⁹⁵

Bernard Lewis'in oryantalist söylemine göre; Batı kültürü ortadan kalkarsa dünyadaki tüm erkek ve kadınların varlığı da tehlikede olacaktır. Bernard Lewis dünyanın kurtuluşunu Batı kültürünün varlığında görmüş ve Doğu'yu yok saymıştır. Oryantalist yazarlar kitaplarında kendilerini Doğulu kadınların savunucusu olarak görmüşlerdir. Batının yanıldığı nokta kendisini Doğu'nun tek kurtarıcısı ve Doğu'ya medeniyet götürecek tek varlık olarak görmesidir. Oysaki İslam dininde kadınların geri kalması diye

---

⁹⁴Aksu Bora, **Ortadoğu'da Kadın Hareketleri: Farklı Yollar, Farklı Stratejiler**, İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi No:39, Ekim, 2008, s.56.

⁹⁵ Edward W.Said, **Oryantalizm: Sömürgeciliğin Keşif Yolu**, Selahattin Ayaz (çev.), İstanbul: Pınar Yayınları, 1989, ss.15-16.

bir kavram söz konusu değildir. Şark'ta kadınların geri kalmasının nedeni dinin yanlış yorumu ve bazı saptırılmış geleneklerden dolayı olmuştur.⁹⁶

Batılı ülkelerde 1979 İran devriminden sonra patlak veren ve sonrasında 11 Eylül saldırısından sonra hızla yükselen İslam fobisi, Ortadoğu'ya ilişkin yeni söylemlerin gelişmesine neden olmuştur. Bu yeni söylemlerin en göze çarpan noktası "Gericiler tarafından eve kapatılan kadınların hürriyetlerini kazanması" olmuştur. Batı Doğulu kadını hep görmek istediği şekilde görmüştür, oysaki bu yanlış düşünceler İslamiyet'in tam anlamıyla bilinmemesinden kaynaklanmıştır.⁹⁷

"Feminist araştırmacı yazar Andree Michel VII. ve IX. yüzyıllarda Müslüman toplumlarda kadınların durumlarını incelerken, Ribatül Bağdadiyelerde ilimle uğraşan, üniversite ve sosyal kurumlar kuran kadınlara değinir. Kimi Müslüman kadınlar İspanya'nın Kordoba ve Valencia, Irak'ın Bağdat gibi ünlü üniversiteleri ile İran'ın birçok yükseköğrenim kurumunda tıp ve astronomi gibi dallarda seçkinleşmiş, ders vererek üne kavuşmuşlardır. Michel'e göre 12.yüzyıl öncesinde Doğu ve Batı'da kadınların durumlarının benzerliği dikkat çekicidir. Kültür din ve siyasi sistem yönünden aralarında var olan büyük farklara karşın, İsa'dan sonra gelen bu bin yıl içinde kadınların toplumsal yaşamdan dışlanmışlığa ilişkin yerleşik inanç henüz ne Batı'da ne Bizans'ta ne de Müslüman toplumlarda doğmuştur. Bu toplumların hepsinde kadınların henüz geniş özgürlükleri vardı; dolayısıyla cinslerine sonradan yasaklanacak olan hemen her rolü serbestçe üstlenebiliyordu. Bu arada Mitchel, Rönesans dönemine doğru İtalya'da feminist bir geleneğin kültürel planda yaşayabilmesinin, VIII. yüzyıldan beri kadınlara kendilerini kanıtlama olanağı tanıyan parlak bir Müslüman kültürün etkisine bağlamaktadır."⁹⁸ Görüldüğü gibi kadınların geri kalmasında İslamiyet'in olumsuz bir

---

⁹⁶Alim Arlı, Oryantalizm, **Oksidentalizm ve Şerif Mardin**, İstanbul: Küre Yayınları, 2004, s.56.

⁹⁷ Bora, a.g.e., s.56

⁹⁸ Cihan Aktaş, Modernleşme Sürecinde Kadının Yazan ve Susan Dili İslamcı Kadının Hikayesi, Yıldız Ramazanoğlu (Ed.), **Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Kadının Tarihi Dönüşümü**, İstanbul: Pınar Yayınları, 2000, ss.173-174.

etkisi yoktur, tersine İslamiyet'in var olduğu toplumlarda belirli dönemlerde kadınlar gayet parlak dönemler yaşamışlardır.

İslamiyet öncelikle insanların özgürlüklerini, Allah ile doğrudan muhatap olacak hale gelmeyi amaçlayan donanıma sahip olmayı amaçlar. Allah her insanın sorumlu ve özeleştirici sahibi olmasını sağlamıştır. İslamiyet'te önemli olan takvadır, buradan yola çıkarak, Kuranla birlikte kadınlara haklar verilmiştir. Kadınlar özgür birer bireydir. Kadınlar bilinçli olarak Kuran ve Sünnet'e başvursalardı kadınların geri kalma gibi bir sıkıntısı olmazdı. Kadınlar sadece pasif ve dinleyen idi, bilgili olmaya çalışan kadınlara olumlu gözle bakılmazdı. Oysa İslamiyet'te her birey özgür ve bilgi edinme hakkına sahiptir. İslamiyet'te kadınların geri kalması diye bir durum söz konusu değildir.⁹⁹

İslamiyet'te insanın huzuru, mutluluğu doğru amelden gelmektedir. Kadınların sadece kadın oldukları için ikinci plana atılmaları doğru değildir. İslam'da insanların üstünlüğü onun takvasına dayanmaktadır.¹⁰⁰ "Gerek erkek, gerek kadından kim, o mümin olarak güzel amel ve güzel harekette bulunursa hiç şüphesiz onu dünyada çok güzel bir hayat yaşatırız ve o gibilere herhalde yapageldiklerinden dolayı daha güzeliyle ecir veririz."¹⁰¹ Ayette önemli olanın kadın ve erkek olmak değil insanların işlediği ameller olduğu vurgulanmıştır. İnsanların kurtuluşu için kadın erkek fark etmeden bir arada çalışmalıdır.¹⁰²

İslamiyet'in kurduğu yeni düzenin temelini adalet, eşitlik takva oluşturmaktaydı. Bir kişinin statüsü cinsiyetine göre değil, onun manevi yükümlülüklerini yerine

---

⁹⁹ Aktaş, Modernleşme Sürecinde Kadının Yazan ve Susan Dili İslamcı Kadının Hikayesi, ss.176-177.

¹⁰⁰Shaikh, M.a.l.l.b, a.g.e., s.21

¹⁰¹Nahl Suresi 97.ayet, http://www.diyaret.gov.tr/kuran/meal.asp?page_id=277 07.03.2012

¹⁰²Shaikh, M.a.l.l b, a.g.e., s.23

getirmesine bağılıydı. İslamiyet'te kadın erkekten aşağı görülmesi diye bir kavram yoktur. Batılı kültürlerin durumu ise çok farklı olmuştur. Kadınlar sırf kadın oldukları için yok sayılmış ve hiçbir hak elde edememişlerdir. Bundan dolayı, Batı'da kadınlar hakları için mücadele etmek zorunda kalmışlardır. Yirminci yüzyılda kadın hareketleri başlamıştır. Çoğu Müslüman ülkelerde, yabancı kültürün etkisiyle ve İslami ruhla, tahsilli erkek ve kadınlar kadın hakları hakkında seslerini çıkarmaya başlamışlardır. Müslüman ülkelerde kadın hakları konusunda tam olarak İslamiyet'e bağılı kalınsaydı, bu ülkelerde kadın hakları için mücadele etmeye gerek kalmazdı. Ancak bu hareketlerin başındakiler, kadınların özgürlüklerinden ve geleneksel Müslüman toplumlarda onlara yapılan haksızlıklardan bahseden, ayrıcalıklı ve burjuva fertlerin eşleri olarak kalmıştır. Çünkü toplumda ancak onların sesi tam olarak çıkabilmekteydi. Mısır'da, Ahmet Kasım Emin'in 20.yüzyılın başlarındaki yazılarında görülmüştür. Bu ise kadın haklarına yeni bir bakış açısına neden olmuştur. Mısır'da 1919'da Society De La Femma Novel (Yeni Kadın Cemiyeti) isimli bir dernek faaliyete başlamıştır Batıda kadın hareketleri devamlı gelişen kapitalist toplumda üretim araçlarındaki dönüşümle ilgili olmuştur. Yeni ekonomik düzen kadınları yine kendi çıkarları için kullanmıştır. Kadın hakları mücadelesi yine bağılı olduğu sınıfın ideolojisinden etkilenmiştir.¹⁰³

Müslüman dünyasında, feminizm hareketi Batı dünyasının etkisiyle gelişmiştir. Eğer İslamiyet tam anlamıyla yaşanılıp, uygulansaydı, bu görüşlerden etkilenmek söz konusu olmazdı. Çünkü İslamiyet'te kadınların ayaklanmasını gerektirecek uygulamalar adaletsizlikler yoktu.¹⁰⁴

“İslami sosyal sistemin devrimci katkısı, onun kadınlara ekonomik bağımsızlık tanınmasıdır. İslam kadınlara kendi mülküne sahip olma ve işini kendi adına yönetme ve kontrol etme hakkını vermiştir. Bu ekonomik tutum, nikâh sonrasında olduğu gibi nikâh öncesi durumlarda da tanınmaktadır. Zekât gibi İslami öğretiler, kadınların kendi

---

¹⁰³Enis Ahmed, **Kadın ve Sosyal Adalet**, İstanbul: Beyan Yayınları, 1993, ss.20,21.

¹⁰⁴Ahmed, a.g.e., ss.22-23.

takdirine göre gelir ve tasarruflarına sahip olabilecekleri, bunları yatırıma yöneltebilecekleri, tasarruf edebilecekleri ve dağıtabilecekleri kavrayışı üzerine kuruludur. Kur'an zekâttan kadınların bir yükümlülüğü olarak bahsetmektedir. Yaygın ekonomik açıdan başkalarına bağımlı olan bir kişinin zekât mükellefi olarak nitelendirilemeyeceği yönündedir. Bilinmektedir ki, zekât sadece mücevher ve çiftlik hayvanları üzerine değil, aynı zamanda şahsi servet gibi yatırım sonucunda ortaya çıkan tüm tasarruflar da şamildir. Kuran kadınların zekât vermesi yükümlülüğünden bahsediyorsa, onlara mülk edinme, yatırım yapma ve ekonomik faaliyetlere katılma hakkını da vermiş demektir.¹⁰⁵ Görüldüğü gibi kadın hakları konusunda feminizme başvurmaya gerek yoktur, zaten İslamiyet kadınlara gereken değeri ve gereken hakları vermiştir.

İslamiyet'te her konuda kadınların fikrinin alınması gerektiği belirtilmiştir. Cahiliye dönemi kadınlara işbirliği yapılamaz ve kadın aktif olarak toplumda bulunamaz diye bir yargı vardı. İşte Kuran-ı Kerim, şöyle buyurmaktadır: Ey iman edenler! Kadınlara zorla mirasçı olmanız size helal değildir. Açık bir hayâsızlık yapmış olmaları dışında, kendilerine verdiklerinizin bir kısmını onlardan geri almak için onları sıkıştırmayın. Onlarla iyi geçinin. Eğer onlardan hoşlanmadıysanız, olabilir ki, siz bir şeyden hoşlanmazsınız da Allah onda pek çok hayır yaratmış olur. (Nisa 19) Böylece İslamiyet kadının görüşüne ve özgür bir birey olarak hak sahibi olmasına önem vermiştir.¹⁰⁶

Tablo 6'da Ortadoğu'daki kadınların genel olarak durumları belirtilmektedir. Kadınların parlamentodaki sandalye sayısı yüzdesine baktığımızda Birleşik Arap Emirlikleri'nin yüzde yirmi üç ile diğer ülkelerin önüne geçtiği görülmektedir. Birleşik Arap Emirlikleri hem ekonomik açıdan güçlü bir ülkedir, hem de dışa açık bir ülkedir. Alt sıralarda Yemen ve Sudan vardır. Bunun sebebi bu iki ülke ekonomik açıdan diğer ülkelere göre daha zayıftır. Hem de bu ülkelerde siyasi açıdan da karışıklık vardır.

---

¹⁰⁵Ahmed, a.g.e., s.112.

¹⁰⁶CevalAmuli, **Celal ve Cemal Aynasında Kadın**, İstanbul: İnsan Yayınları, 1996, ss.313-314.

Tablo 6:Ortadoğu'da İnsani Gelişme Endeksi

	Toplumsal Cinsiyet Güçlendirme Ölçüsü (%)	Parlamentoda Kadın Sandalye Sayısı (%)	Yönetici Yasa Koyucu Kadın Görevli (%)	Mesleki ve Teknik Kadın Personel (%)	Erkek Kazancına Oranla Kadın Geliri (%)
Çok Yüksek İnsani Gelişme Endeksi					
27.İsrail	0,705	18	30	52	0,604
31.Kuveyt		3	3		0,36
33.Katar	0,445	0	7	25	0,28
35.B.A. E	0,691	23	10	21	0,27
Yüksek İnsani Gelişme Endeksi					
39.Bahreyn	0,605	14	13	19	0,51
56.Umman	0,453	9	9	33	0,23
79.Türkiye	0,379	9	8	33	0,26
83.Lübnan		5			0,25
Orta İnsani Gelişme Endeksi					
88.İran	0,331	3	13	34	0,32
98.Tunus		20			0,28
107.Suriye		12		40	0,2
123.Mısır	0,287	4	11	32	0,27
140.Yemen	0,135	1	4	15	0,25
150.Sudan		17			0,33

Kaynak: UNDP, Human Development Report, 2009

Günümüzde Ortadoğu'da kadınlar haklarını elde etmek için direnmektedirler. Suudi Arabistan'da oy verebilme hakkı için eylem yapan çok sayıda kadın bu konuda umut ışığı olmuştur. Ortadoğu'da kadınların haklarını elde edebilmeleri için daha fazla direnip haklarını aramalarını gerekmektedir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İRAN VE MİSİR'DA SOSYAL VE EKONOMİK HAYATTA KADINLAR

1.İRAN'DA SOSYAL VE EKONOMİK HAYATTA KADINLAR

1.1. İslam Devrimi Öncesi Sosyal ve Ekonomik Hayatta Kadınlar

“Acemlerin milli kıyafetleri olarak; erkekler, geniş bir pantolon, beli dar, bir uzun ceket, aba denilen bol bir elbise, bir sarık yahut astraganda bir külah giyerlerdi. Kadınlar büyük pantolon (şalvar) kısa belli sıkılmış (pirana) bir elbise giyerler, başlarına da (şairat) beyaz peçe örterlerdi. Sokağa çıktıkları zaman ise çadır denilen büyük peçe ile sımsıkı kapanırlar idi. Yüz kısmından, o da dört köşe bir delikten gözüktüğü kadar, yalnız gözler fark edilebilirdi. Bu tarz giyiniş, sokakta bir kadını diğerinden ayırt etmeye mani olmakla, ahlak bakımından birçok fenalıklara yol açabilirdi. Onun için Babiler zamanından beri peçenin kaldırılmasını istiyorlardı. Erkek egemen kültür bu ülkenin İrani halkları arasında yaygınlaşmaya başlamış ve bu durum böyle devam etmiştir.¹⁰⁷

İran'da 1926'da taç giyen Rıza Şah, kadınlar için boşanma hakkı tanımak, eğitim imkânları sağlamak gibi imkânlar sağlamıştır. Bu gelişmeler reformcu erkeklerin modernleşme hareketlerinin parçası gibi görünse de kadınların da sürece katkısı çok önemlidir. Şah'ın bu şekilde reformlar uygulaması kadınlar hakkında olumlu sonuçlanmıştır.¹⁰⁸

¹⁰⁷Rafael Blago, *İran Halkları El Kitabı*, 1997, s.33.

¹⁰⁸ Bora, a.g.e., s.60.

“Batılı anlamda bir modernizasyonu gerçekleştirmeyi hedefleyen Rıza Şah,1928’de çıkarılan bir yasa ile erkeklerin Avrupalı gibi giyinmesini ve 1935’te ise şapka giyilmesini zorunlu hale getirmiştir. Bunun dışında kadınlara seçme (oy hakkı) hakkı tanınmamakla beraber, siyasal yaşama katılımları teşvik edilmeye çalışılmıştır, 1936’da çıkarılan bir başka yasayla kadınların peçe giymeleri ya da örtülü olmaları tamamen yasaklanmıştır. Esas önemli reformlar eğitim alanında yapılmıştır. Eğitimi teşvik amacıyla ayrılan büyük miktarlardaki fonlar sayesinde ilk ve orta dereceli okulların sayısında artış olmuştur. 1935’te Tahran Üniversitesi kurulmuştur ve bu yıldan itibaren Avrupa üniversitelerindeki eğitim teşvik amacıyla devlet tarafından yılda yüz kişiye yurtdışı bursu verilmeye başlanmıştır. Şah, bu okulların mezun vermesiyle beraber reformu benimseyen kişilerden kurul bir bürokratik yapının oluşturulmasını amaçlamaktaydı ki, bu bir ölçüde gerçekleştirilmiştir. Şah eğitime verdiği desteği kendi reformları için de kullanmıştır.”¹⁰⁹ Şah’ın kadınların örtüsünü yasaklaması kadın haklarına saldırıdır, kadın haklarının tam anlamıyla sağlanabilmesi için kadınlara kıyafet özgürlüğü sağlanmalıdır.

Ağustos 1941’de tahtını oğlu Muhammed Pehlevi’ye devrederek ülkeyi bırakıp gitmiştir.¹¹⁰Muhammed Rıza Şah’ın İran tahtına çıktığı süreçte ülke işgal altındaydı. Şah’ın iktidarını kuvvetlendirme sürecinde 1941-52 döneminde kadın hareketi açısından farklı bir süreç olarak değerlendirilmelidir. İktidarın zayıflığı ve devletin toplumsal yaşam üzerindeki etkisinin azaldığı 1941-1952 döneminde İran’da nadiren görülen özgür bir dönem yaşanmıştır. Bu durum bir süre bu şekilde devam etmiştir. Tam anlamıyla demokratik seçimlerin yapılabilmesi için her görüşten siyasi partinin kurulması, yayınlar ile hareketli bir siyasal atmosfer yaşanmıştır. Bu süreç kadın örgütlenmelerine de etkilemiştir. Ancak kadın hareketleri bu siyasi örgütlenmelere bağlı olarak devam etmiştir. Böylece kadın hareketlerinde de renkli ve değişik bir dönem olmuştur. ¹¹¹

---

¹⁰⁹Arı, a.g.e., s.194

¹¹⁰Arı, a.g.e., ss.195-196.

¹¹¹Üşür, a.g.e., ss.188-189.

Kadınların siyasal haklarının tartışılmaya başlandığı bu süreçte, kamuoyunda ilk kez sesini çıkaran kadın hakları savunucusu Fatma Seyyah, İran'ın ilk kadın profesörü ve Birleşmiş Milletler 'de İran delegesi olmuştur. "İran'ın Kadınları" adlı bir dergi çıkararak oy hakkı isteyenler arasında ön sırada olmuştur. Fatma Seyyah büyük bir cesaret göstererek ön plana çıkmıştır.¹¹²

1941-52 sürecinde kadınlar siyasi örgütlere bağımlı olarak siyasete katılmışlardır. Kadın örgütleri belli bir siyasi amaca hizmet etmiştir ve kullanılmıştır. 1953 sonrasında ise kadın örgütleri devletin denetimi altında faaliyet göstermiştir. 1951-53 döneminde Musaddık'ın petrolün millileştirilmesi uygulamasına kadınlar da destek olmuşlardır. Ancak bir taraftan da dindar kesimin bazı uygulamalara karşı çıkmaktaydı. Din adamları kadınları tesettüre girmesini isterken, taşradaki kız okullarını kapatıyor ve kadınlara oy hakkı verilmesinin dine karşı olduğunu dile getiriyorlardı. Kadınlar konusunda herkes kendi fikrine göre düzenlemeler istemekteydi.¹¹³

1953'te düzenlenen darbeye Musaddık tutuklanmış ve Şah'ın İran'a dönerek görevi yeniden yürütmesi sağlanmıştır. Şah dönemi kaldığı yerden devam etmiştir.¹¹⁴ Pehlevi monarşisi 1960'lı yıllarda kadınlara eşit haklar sağlamak için iki alanda kadınlara 'reform' politikası uygulamıştır. Bunlardan birincisi, 1963 yılında kadınlara seçme ve seçilme hakkının verilmesi, ikincisi ise 1967 yılında çıkarılan Aileyi Koruma Yasası ile kadınlar açısından boşanma, çok eşlilik ve velayet hakkı gibi uygulamaların yeniden ele alınmasıdır. Bu düzenlemelerle kadınlar ciddi anlamda önemli haklar elde etmişlerdir.¹¹⁵

"7 Ocak 1963'de, geleneksel olarak kutlanan 'örtünme yasağı' yıldönümünde, kadın örgütleri protesto amacıyla kutlamalara katılmamıştır. 24 Ocak'ta kadın

---

¹¹² Üşür, a.g.e., s.191.

¹¹³ Üşür, a.g.e., s.190.

¹¹⁴ Arı, a.g.e., s.251.

¹¹⁵ Üşür, a.g.e., ss.194-195

örgütlerinin düzenlediği bir ‘genel grev’ kadınların seçme ve seçilme hakkını talep etmiştir. Genel grevden iki gün sonra Şah ‘ Ak Devrim ‘ programı içinde kadınlara seçme ve seçilme hakkını da referanduma sokarak, yasalaştırmıştır. 26 Ocak 1963 tarihinden itibaren İran’da kadınlar seçme ve seçilme hakkına kavuşmuştur. 17 Eylül 1963’te yapılan genel seçimlerde Meclis’e altı kadın milletvekili seçilmiştir. Altmış üyeli Senato’nun seçimle belirlenen otuz üyesi arasında kadınlar seçilememekle beraber, Şah tarafından atanan otuz senato üyesi arasında iki kadın senatör yer almıştır. 1965’te ilk kadın bakan Kabine ‘ye girmiştir. Yirmi Üçüncü Meclis’te iki yüz altmış sekiz milletvekili arasında on beş kadın, Altıncı Senato’da üç senatör kadın görev yapmıştır. Ocak 1976’tan itibaren, ilk kez oluşturulan Kadın Bakanlığı’nın başına İran Kadın Örgütü’nün genel sekreteri olan Mahnaz Afkami getirilmiştir.”¹¹⁶ İran’da kadınlara seçme ve seçilme hakkı verilmesi kadın hakları konusunda atılan ciddi bir adımdır. Ve kadınlar siyasete katılmaları da kadınlar için çok önemli bir gelişmedir.

Boşanma durumunda çocukların velayet hakkının babaya verilmesi uygulaması Aileyi Koruma Yasası ile mahkeme tarafından tespit edilmesi uygulamasıyla değiştirilmiştir. Şah’ın reform politikaları çerçevesinde 1967’de Aileyi Koruma Yasası Meclis’te görüşülerek kabul edilmiştir. Yeni düzenlemeye göre erkeğin istediği zaman karısını boşama hakkı sınırlandırılmış, boşanmaya mahkeme karar vermiştir. Mahkeme erkek boşanmayı istediği zaman boşanma kararını taraflar arasında bir anlaşma olamayacağını anladığı zaman karar verebilecektir. Bu kadınlar için çok güzel bir gelişme olmuştur. Aile Koruma yasası erken yaşta evliliği ortadan kaldırmak için; evlilik yaşını kızlar için 18’e, erkekler için 20’ye yükseltmiştir. Bu yaş sınırı için mahkeme kızlar için 13 veya 14 erkekler için de 15’e kadar düşürme yetkisine sahipti. Evlenme yaşında sadece yasal düzenlemeler değil, eğitim durumu, sosyal ve ekonomik koşullar da etkili olmaktadır. Aileyi Koruma Yasası İranlı kadınların çok önemli haklar elde etmelerini sağlamıştır.¹¹⁷

---

¹¹⁶ Üşür, a.g.e.,ss.195-196.

¹¹⁷Üşür, a.g.e., s.198.

1.2.Devrim Sonrası Sosyal ve Ekonomik Hayatta Kadınlar

İranlı kadınlar, devrime yoğun olarak katılmışlardır. Kadınlar Şah'ın batı modeli yönetimine karşı çıkmak için devrime destek vermişlerdir. Kadınlar kendi kültürlerine sahip çıkmak istemişlerdir. Şah ve rejime karşı olan kadınların kökeni çok çeşitli idi. Kendi kültürlerine sahip çıkmak için peçe ve çarşaf kullanmaya başlamışlardır. Bu nedenle bu direnişe Fatma El –Guindy gibi yazarlar “peçeli direniş” demiştir, çünkü kadınlar peçe ile özgürlüklerinin ve özgünlüklerinin peşinde koşmuşlardır.¹¹⁸

Yeganeh Bakery'nin sözleriyle “Rıza Şah'ın zorunlu örtüyü kaldırma döneminde toplum içine örtüsüz olarak çıkmak modernlik ve değişimin simgesiydi; 1979 Devrimi sırasında örtünmek Şah'a karşı direnişi simgeliyordu ve en sonuncusu olarak İslami Cumhuriyet'in inşasında, örtünün dayatılması, İslami kesim için ilerlemeyi, diğer kesimler için de baskıyı simgeliyordu”. Bu gelişmeler toplumun kesimlerine göre farklı olarak algılanmıştır. İran'da kadınlara dair yasaklar başa gelen lidere göre değişkenlik göstermiştir. Aslında kadınlar nasıl giyinmeleri nasıl yaşamaları konusunda yönetimde hangi görüşten lider olursa olsun özgür olmalıydılar. Kadınlara baskı yapılmamalıdır. Ancak bu şekilde kadın hakları tam anlamıyla sağlanmış olur.¹¹⁹

Devrimle beraber bütün kadınlar dışarı çıkmışlardır. Çarşafını giyip dışarı çıkan kadın Hz. Fatıma gibi değer verilmiştir. Şah döneminde kadınlar askerlik yapmışlardır, kadınlara vatan emanet edilmiştir. Kadınlar bu konuda da ellerinden geleni yapmışlar ve başarılı olmuşlardır. Bu durum kadınlara güvenildiği ve değer verildiğini göstermektedir.

Devrimde erkek nüfusunun azalması kadın işgücünü arttırmıştır. Kadınlar uzun bir üstlük, pantolon ve rahat ve düz bir ayakkabı ve başörtüsü ile iş hayatında var

---

¹¹⁸ Berktaş, a.g.e., 203-204.

¹¹⁹ Aynur İlyasoğlu, **Örtülü Kimlik**, İstanbul: Metis Yayınları, 1994, s.49

olmuşlardır. Böylece kadınlar çalışma hayatında da İslami kimlikleriyle nasıl rahat hareket edebileceklerini bulmuşlardır. 1983'te bakanlıkta çalışan kadın oranı yüzde 30 olmuştur. Kentte bulunan kadın da bürokrat olarak çalışmıştır ve kentte kadın bürokrat oranı yüzde 65'tir. Kadınlara çalışma alanında ve vatani koruma alanında güvenilmiş ve yetki verilmiştir. ¹²⁰

Devrimden sonra yönetimin kent kültürünü vazgeçirmeye çalışmıştır. “Bunlar oje ve ruj için şiddet kullanma, kuaförleri kapatma, erkek kuaför yasağı, giysi yaptırımı, genç kadın erkek ilişkisine (flört) bekâret kontrolü, jiletle korkutma, yüzüne kezzap atarak estetik bir yüzü yok etme, kumar ve içkiye cihat açma bir araya gelinebilecek sosyal toplantı mekânlarını dağıtma, spor ve dans gibi potansiyel cinsellik çağrışımlarını yok etme gibi diğer kesime baskı içeren uygulamalar olmuştur.” Bu uygulamalar kent kültürüne karşı yıldırma politikasıdır. Yönetimin kendi düşüncesini yayma karşı düşünceleri ortadan kaldırma politikasıdır. Bu uygulamayla bir kesim için faydalı olurken, diğer kesim için de baskı içeren politikalar olmuştur. ¹²¹

Cihan Aktaş'a göre; Devrim'den sonra kadının konumunu Ayetullah Humeyni belirlemiştir. Ayetullah Humeyni, Müslüman kadınların toplumsal faaliyetlere katılmasını, ‘vazife’ olarak adlandırmıştır. Ayetullah Humeyni “Devrimden hemen sonra bütün İran milleti, kadın olsun erkek olsun, birlikte bu harabeyi onarmalıdır. İran sadece erkeklerine eliyle yapılamaz, erkek ve kadın birlikte bu harabeyi onarmalıdır. ”Devrim sırasında tüm dünya İran'da kadınların eve hapsedileceğini düşünmüştü. Kadınların evlerine çekilmeleri gerektiğini düşünen ulema da Ayetullah Humeyni'den, kadınların iş yerlerinden evlerine dönmelerini istemesini umut etmiştir. Ancak Ayetullah Humeyni bu konudaki görüşlerini şöyle ifade etmiştir: “Bunlar nasıl anlayamıyorlar? Memleket idaresi bakımından bütün kadınlar evde otursunlar demeye imkân var mıdır?” Humeyni bu sözlerle kadınlar hakkındaki düşüncelerini ifade etmiştir. Sonuç olarak Humeyni

---

¹²⁰Nevval Çizgen, **İki Ülke İki Devrim Türkiye ve İran**, İstanbul: Say Yayınları, 1994, s.129.

¹²¹Çizgen, a.g.e., s.132

kadınların hepsinin evde oturmasını uygun görmemiştir. Humeyni kadınların da kadınlık vazifelerini aksatmadan toplumsal faaliyetlere katılmasını uygun görmüştür. Ayetullah Humeyni, kadınlar olmasaydı, İslam devriminin başarılı olamayacağını, bu yüzden kadınlardan eve dönmelerinin istenemeyeceğini söylemiştir. “Biz hareketimizi kadınlara emanet edilmiş biliyoruz. Siz hanımlar kıyamın rehberlerisiniz. Hanımlar bizim rehberlerimizdir ve biz onların bağlılarıyız. Ben sizi rehber olarak kabul ediyorum ve sizin hizmetinizdeyim” demiştir. Humeyni’ye göre erkek ve kadın aynı haklara sahiptir. İslam erkek ve kadının yapısının korunmasını istemiştir, kadınlar eğlence aracı olmasını engellemiştir. Humeyni kadınlar için gayet olumlu adımlar atmıştır.¹²²

Devrim sonrası kadınların eve kapanması konusunda zorlamada bulunmama, devrim sırasında kadınların eve kapatılacağını düşünen devrim propagandacılarını zor duruma düşürmüştür. Bu propagandalar için Ayetullah Humeyni, “Neden kadının tahsil görmesine muhalefet edelim? Neden onun çalışmasına muhalif olalım? Niçin kadın devlet dairelerinde çalışmasın? Niye kadının yolculuğa çıkmasına muhalefet edelim? Kadın tıpkı erkek gibi bu konularda özgürdür ve asla erkekten bir farkı yoktur.” Diye görüşlerini ifade etmiştir. Humeyni kadının toplumda güzel kuşaklar yetişmesi için etkin olması gerektiğini düşünmüştür. İslam’ın kadınlar için özel bir yaklaşımı olduğunu söylemiştir. İslam kadınları yüceltmüştür, kadına gerekli hakları vermiştir. İslam kadına çok değer vermiştir.¹²³

“Ayetullah Humeyni’nin kadın meselelerine yaklaşımı, yeni anayasada yankısını bulmuştur. Anayasa’nın 3, 20 ve 21. maddeleri çeşitli kadın haklarını, 28.madde ise, kadınların çalışma hakkını teminat altına almıştır. Üçüncü maddenin 9.fıkrasında, cinsiyet temelinde yersiz ayırım ve ayrıcalıkların kaldırılması ve herkes için, maddi ve manevi her alanda aile imkânlar sağlanması hususu vurgulanır. 14.fıkrasında ise, “Kadın–erkek her ferdin, her ferdin her yönden haklarının sağlanması, herkese adilane

¹²²Cihan Aktaş, **Devrim ve Kadın**, İstanbul: Nehir Yayınları, 1996, ss.159-160.

¹²³ Aktaş, Devrim ve Kadın, ss.160-161.

yargı güvenliğinin kurulması ve herkesin kanun karşısındaki eşitliği” hususu belirtilir. 21. maddeye göre “devlet, İslami ölçülere uyulmak üzere, her alanda kadın haklarını sağlamakla ve bu arada kadının kişiliğinin olgunlaşması ve maddi ve manevi haklarının canlandırılması için elverişli ortamın hazırlanması ile yükümlüdür”.¹²⁴

Ayetullah Humeyni’den sonra kadınların sosyal konumuna ilişkin politikalarda, kadınları sınırlama gibi bir değişiklik olmamıştır. Cumhurbaşkanı Rafsancani, kadınlar hakkındaki görüşlerini şöyle ifade eder: “Devrim en heyecanlı günlerinde kadınlar meydanlarda yer alarak zalimlerin yüreklerinde korkuya yol açtılar. Devrimci erkekleri yüreklendirmelerine, devrimin yüksek değerlerinin korunması için evlatlarını bağışlamış olmalarına benzer şekilde, ülkenin yeniden yapılanması döneminde de, aşk ve iman dolu yürekleriyle, faal olarak ülkenin ekonomik yapısını düzeltmek üzere gereken uzmanlıkları elde ederek ve aynı zamanda toplumun ekonomik durumuyla uyumlu tüketim bilincine sahip olarak, gelişme ve yükselme ortamını hazırlamada rol almalıdırlar.”¹²⁵

Kültür Devrimi Yüksek Şurası’nın 1992’de yapılan 288. toplantısında, Boşanma Kanununda kadınlar için olumlu düzenlemeler yapılmış ve kadınlar çalışma hayatının çerçeveleri de belirlenmiştir. Bu çerçeveyi belirleyen 13 maddenin içeriği şu şekildedir: kadınların birinci görevi aile hayatının idame ettirmektir. Kadınların çalışma hayatı da kadınları manevi anlamda olumsuz etkilemeyecek şekilde hazırlanmalıdır. Yani Humeyni kadınların birincil olarak aile hayatını idame ettirme olan görevlerini aksatmadan çalışma hayatında bulunabileceklerini belirtmiştir.¹²⁶

---

¹²⁴ Aktaş, Devrim ve Kadın, ss.161-162.

¹²⁵ Aktaş, Devrim ve Kadın, ss.162-163.

¹²⁶ Aktaş, Devrim ve Kadın, ss.169-170.

Tablo 7: İran’da Kamu Sektöründe Çalışan Kadın Sayısı ve Dağılımı

Bakanlık Adı	1974-1975	1983-1984
Toplam	87,474	341,155
Eğitim	66,539	218,703
Sağlık	6,152	52,707
Ekonomi-Maliye	1,660	11,277
Ulaşım ve Karayolları	627	2.310
Tarım ve Kırsal Gelişme	1,660	2,733
İçişleri	638	4.844
Kültür ve Yüksek Eğitim	4,105	14,154
Diğer	6,093	38,878

Kaynak: Üşür, a.g.e.,s.226

Tablo 7’de gördüğümüz üzere kamu sektöründe kadınların çalışma oranı devrimden sonra da artmıştır. İddia edildiği gibi eğer Humeyni kadınları eve kapatma yoluna girseydi bu oran artmazdı. Humeyni kadınların çalışmasını ancak İslami çerçevenin dışına çıkmadan olmak şartıyla desteklemiştir. İran’da kadınların durumunun belirlenmesinde çok köklü olan Fars kültürünü de etkisi vardır. Bu köklü kültür sayesinde kadınların konumunu İran’da hiçbir zaman kötü olmamıştır. Bu durum kadınlar için olumlu olmuştur.¹²⁷

İran’da devrimden sonra yüksek eğitim gören bayanların oranında da artış görülmüştür. Üşür’ e göre bu durumun sebebi bayanlara özel bölümlerin açılması, dinsel eğitim veren kurumların yüksek eğitimin kapsamına dâhil edilmesidir. Ayrıca Üşür’e göre kadın istihdamını arttıran bir diğer etken ise savaş olmuştur. Cepheye giden erkeklerin yerine kadınlar istihdam edilmiştir. Sonuç olarak devrimden sonra kadınların eğitim ve istihdam oranı artmıştır.¹²⁸

Ahmedinejad döneminde, muhalifler kadınların durumunun da iyiye gitmediğini düşünmüşlerdir. Tüm bunların yanında insanlar çarşının kıyafetlerini sevmemişlerdir. Yine her dönemde olduğu gibi kadınların durumu o dönem hakim olan ideolojiden

¹²⁷Üşür, a.g.e., ss.226-227.

¹²⁸Üşür, a.g.e., ss.227-228.

etkilenmiştir. Bu durum toplumun farklı kesimlerine göre olumlu/ olumsuz olarak algılanmıştır.¹²⁹

Kadın haklarına karşı olanlar, 2003-2006 yıllarında da yargılarında sabit kalmışlardır. 2005’de sekiz başkan adayının hepsi kadınlar için olan toplantılarda bulunmuşlardır. Adayların çoğu kadın haklarını destekleyici söylemlerde bulunmuşlardır. Bu kampanyalar sonrasında kadın haklarına karşı olan gruplar eylem yapmışlardır. Tahran Üniversitesi’nin önünde birkaç binden fazla sayıda insan bulunmuştur ve daha katı görüşe sahip olanlar “Kadın-erkek eşitliğinin İslam hukuku temeline engel olduğunu” söylemişlerdir. Yine her grup kadın haklarını kendi ideolojilerine göre yorumlamıştır.¹³⁰

2.MISIR’DA SOSYAL VE EKONOMİK HAYATTA KADINLAR

Mısır’da eski çağlarda kadınlar zenginler ve fakirler olarak ikiye ayrılmışlardır. Zenginler birinci sınıf olarak adlandırılmıştır. Zengin bayanlar genelde sokağa çıkmayıp, tanıdıklarına ziyarete giderlerdi. Mısır’da kadınların matemi farklı olmuştur. Zenginlerin matemi de daha düzgün olmuştur. Cenazeyi getirirken para ile tutulan ağlayıcılar yüksek sesle ölen insanın iyi yönlerini söylemişlerdir. Para, cenaze matemini bile daha muntazam hale getirmiştir. Mısırlılarda düğün; Niyasalma’nın Mısır Müslüman Kadınları unvanlı kitabında şu şekilde bahsetmiştir “Öncelikle şurasını söylemeliyim ki Kahire’de bir kız mutlaka anne babasının seçimiyle alınır. Damatlar kendisi için seçilen kızı ancak zifaf gecesi görebilirler. Bu kuralın istisnaları görülürse de henüz pek azdır. Mısır kadınlarının en büyük emeli oğullarını erken evlendirmek olduğundan istedikleri gelini bulmak için ancak düğünden hayli zaman evvel kız aramaya başlarlar ve bunun için bir

---

¹²⁹ Keddie, a.g.e., s.343.

¹³⁰ Keddie, a.g.e., s.344.

fellah (çiftçi) karısının aracılığına müracaat ederler.” Mısır’da kadınlar kız aramak için büyük emek sarf etmişlerdir.¹³¹

Mısır’da insanların hayat tarzları ve gelenekleri yüzyıllardır çok az farklılaşmıştır. Evlilik, sünnet ve ölüm törenleri, Firavunlar dönemine dayanacak kadar köklüdür. İslam’da olmayan, ama Kara Afrika’da uygulanan kadınları sünnet ettirme olayı, Kıptiler gibi Mısır Müslümanları arasında da uygulanmıştır. Daha sonra gelenekle dini değerler karıştırılmıştır.¹³² Kadın sünneti; dinsel değil, geleneğe dayanan bir uygulama olmuştur. Ancak genellikle İslam’la arasında çok sıkı bir bağ kurulmuştur. Çünkü bazı Afrikalı Müslüman toplumlar, bu ritüelin yapılmasının nedeninin din olduğunu vurgulamışlardır. Batılılar hatalı bir biçimde kadın sünnetini İslam’la ilişkilendirmişlerdir. Kadın sünneti Afrika’da İslam’dan önce Afrika kültürünün etkisiyle uygulanmıştır. Dolayısıyla İslamiyet’le alakası olmamıştır.¹³³

Kuran’da kadın sünneti yer almamaktadır, bu işlem, Suudi Arabistan, Irak, Körfez ülkeleri, Kuveyt, Cezayir ve Pakistan gibi İslam ülkelerinde görülmemektedir. Kadın sünnetinin uygulandığı bölge bunun dinsel değil de kültürel bir uygulama olduğunu göstermektedir. İslam, kadın sünnetinin beraberinde getirmemiştir. Ancak , Asya’ya Nil vadisi üzerinden geldiğinde, kadın sünneti dinin bir parçası haline gelmiştir. Dinsel inançları, İslam’ın Mısır’a özgü bir mezhebine dayanan Hindistan’daki Davudi Bohralar için kadın sünneti bu şekilde olmuştur. İslamiyet içinde kadın sünneti gibi kadın bedenini, cinselliğini hiçe sayan bir uygulama bulundurmamıştır.¹³⁴

---

¹³¹ Halil Hamit, **İslam’da Feminizm**, İstanbul: Okumuş Adam Yayınları, 2001, ss.32-33.

¹³² William R.Polk, Richard L, **Ortadoğu’da Modernleşme**, İstanbul: İnsan Yayınları, 1995, s.241.

¹³³ Pınar İlkaracan, **Müslüman Toplumlarında Kadın ve Cinsellik**, Ebru Salman (çev.), İstanbul: İletişim Yayınları, 2003, s.271.

¹³⁴ İlkaracan, a.g.e., ss.272-273.

Ortadoğu toplumlarında son yıllarda yeni tesettür anlayışı incelenmiştir. Fadwa El Guindi'nin eğitimli, profesyonel ve elitist olmayan kadınlarda tesettüre yönelişi, Mısır'daki çağdaş İslami hareketin bir parçası olarak nitelendirdiği bir eser olmuştur. Guindi çalışmasında kültürel özgünlüğü kaybetmeden modernizmin bir arada olabileceğini vurgulamıştır. Yani Mısır'da bu tarz kadınlar modernite ile geleneğin sentezini oluşturmuşlardır. Bu tarz bir yaklaşım hem modernizmi hem de dini yaşamak isteyen kadınlar için uygulaması kolay olmuştur.¹³⁵

Mısır'da; Mısırlı için kimliğine işaret eden unsur İslam ya da Araplık değil Mısırlı olmaktır. “Malak Hifni Nassef’in 1910’da hazırlayıp Meclis’e sunduğu “10 Madde”, Mısır/Arap feminizmi ile bu maddeler arasında; Madde 1-Kızlara Kuran ve gerçek sünnetin öğretilmesi, ev içi kültürün temel varsayımlarını uzlaştırmaya, bir denge atfetmeye çalışan tipik bir belgedir. Biliminin, teorik ve pratik sağlık kurallarının, çocuk bakımının, vb. öğretilmesi; hükümet tarafından, Mısır'daki kadınların ihtiyaçlarını karşılayacak biçimde, tıp ve eğitim alanında yetiştirilmek üzere belirli sayıda kızın tayin edilmesi, ülkenin refahının sağlanması ve yabancı olanın mümkün olduğunca reddedilmesi ve yukarıdakilerin yerine getirilmesi için erkeklerin tayin edilmesidir. Böylece Mısır'da kadınların eğitimine önem verilmiştir. Öte yanda ise, Ghoussoub’a göre, Arap kültürel kimliğinin bir parçası olarak İslami gelenekçiliğin en ataerkil değerleri yeni milliyetçilik içinde bir kez daha savunulmuştur. 1911’de Al Afaf (Arılık) dergisinin kurucusu Süleyman El-Salaimi görevlerini şöyle tanımlıyordu: 1-Mısırlı kadının her yasal hakkını toplum içinde erkekler eşit konumunu güvence altına almak; 2-Yüzün örtülmesi (El-Sufur) ve erkeklerin konumu ve onurunu tehlikeye atan, cinsiyetlerin birbiri ile karışması ile mücadele etmek; 3-Hukukun yozlaşmasından ve kasabalardan köylere kötülüğün yayılmasından yalnızca erkekleri, Kuran’a göre doğumdan ölüme kadar kadınların koruyucuları olarak onlardan sorumlu ve üstün olan erkekleri sorumlu tutmaktır. Abdüh’tan sonra, İslam’ın reforma uğramış bir kavranışı ile birlikte, cinsiyet rollerine ilişkin temel varsayımları aynı kalmakla birlikte kadınlar yeni bir ilginin konusu olmuşlardır. Ayrıca Mısır feminizminin ilk döneminde kültürün temel

---

¹³⁵İlyasoğlu, a.g.e., ss.21-22.

simgesel eksenindeki kavrayışlara karşı belirli bir hassasiyet de izlenebilmiştir. Bunun bir tür özgürlük ve dolayısıyla güç sağlayıp sağlamadığı veya kültürün dikte eden normlarına bir boyun eğiş olup olmadığı hala tartışmalı durumda olmuştur.”¹³⁶ Mısır’da kadınların durumu toplumdaki sınıfların hayat tarzları, bakış açılarına göre değişkenlik göstermiştir.

Modern devletin ilk dönemlerinde Mısır’da İslami modernizmin, liberal milliyetçiliğin ve ilerici erkeklerin feminizme yakınlığının var olduğu bir atmosfer hâkim olmuştur. 1919’da yüzlerce kadın “Çok Yaşa Bağımsız Mısır” pankartları ile milliyetçi bir tutumla protestoda bulunmuşlardır. Bu protestolarda Huda Sharawi ön plandadır. Sharawi sonrasında 1922’de arkadaşlarıyla Mısır Feminist Birliği’ni kurmuş ve Mısır’da 1930’lara kadar kadın hareketinin sözcüsü olmuştur. Sharawi’nin 1923’te, Mısırlı kadın delegasyonun Roma’daki uluslararası kadın kongresinden dönerken yüzünü örten örtüyü çıkarması Mısır’daki kadın hareketinin yerine belirlemesinde önemli olmuştur. Buna karşılık Sharawi, Mısırlı kimliğine hep bağlı olmuştur. Yani Sharawi modernite ile dini sentez etmeye çalışmıştır.¹³⁷

2.1.Nasır Dönemi Sosyal ve Ekonomik Hayatta Kadınlar

Nasır kadınların eğitimini ve çalışma hayatını destekleyen politikalar izlemiştir. 1954’te iş hukuku ile kadınlar ve anneler için özel şartları, eşit hakları, eşit ücret gibi hakları vermiştir. Nasır döneminde kadınlar üniversitelerde, yöneticiliklerde, profesyonel alanlarda, sanayide, iş dünyasında, diplomaside ve politikada aktif olarak bulunmuşlardır. Kadınların gayri resmi olarak evde terziilik, sokakta satıcılık gibi işlerle meşgul olmuşlardır. Bunun gibi birçok alanda kadınlar çalışmışlardır. Nasır kadınların sosyal ve ekonomik hayattaki yerini desteklemiştir.¹³⁸

---

¹³⁶İlyasoğlu, a.g.e., ss.37-38.

¹³⁷İlyasoğlu, a.g.e., ss.38-39.

¹³⁸Valentine M.Moghadam, **Modernizing Women: Gender and Social Change in the Middle East**, Cairo: American University in Cairo, 1994, ss.56. 309.

Nasırcı Sosyalist Cumhuriyet düzeni kadınların özgürleşmesini ulusal kalkınmayla birleştiren politikalar izlemiştir. Nasır kadınların iş hayatında olmalarına da destek vermiştir. Sosyalistlerin iş ve çalışma hayatına önem veren işçi kadın modeli ve kalkınma yolunda “çocuklar bakımevinde bakılabilir” gibi söylemler muhafazakârların tepkilerini toplamıştır. Muhafazakârlar bu tarz söylemleri aykırı bulmuşlardır.¹³⁹ Kadın meselesi ya da diğer meselelerde zıt fikirler arasında denge kurulmuş ve devlete muhalefet edilmesine karşı tedbirli olunmuştur. Ulusal kalkınma için kadınların da desteğinin önemi vurgulanmıştır. Nasır kadınların ekonomik hayatta aktif olmalarına önem vermiştir.¹⁴⁰

2.2. Enver Sedat Döneminde Sosyal ve Ekonomik Hayatta Kadınlar

Enver Sedat’ın uygulamaları kadınları sınıflarına göre olumsuz ya da olumlu olarak etkilemiştir. Yüksek orta sınıftaki kadınlar olumlu etkilenirken alçak orta sınıftaki kadınlar olumsuz etkilenmişlerdir. Sonuç olarak Sedat’ın ekonomi politikalarından toplum sınıflara göre farklı olarak etkilenmiştir.¹⁴¹

“Enver Sedat’ın karısı Cihan Sedat etkisinde Medeni Kanun reformları, evlilik, boşanma, çocukların velayeti önerilmiştir. Medeni Kanun 1979’da Cihan’ın kanunu olarak etiketlenmiştir. Medeni Kanunla, evlilikte kadınlara yasal haklar, çok eşlilik, boşanma, çocukların velayeti gibi haklarda garanti verilmiştir, diğer yandan da kadınların parlamentodaki temsiliyle ilgili değişiklikler uygulanmıştır. Medeni Kanun kadınların boşanma hakkını yeniden kabul ettirmiştir, onlara kocalarının izni olmadan seyahat etme

---

¹³⁹ Meltem Çelik, **Günümüz Mısır’ında Değişmeyen Kadınlık Durumları**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 2011,s.198.

¹⁴⁰ Çelik, a.g.e., s.199.

¹⁴¹ Ali, a.g.e., ss.71-72.

hakkını vermiştir, evlilik yaşını 16'dan 18'e yükseltmiştir." Böylece Cihan Sedat öncülüğünde Mısır'da kadınlar ciddi anlamda önemli haklara sahip olmuşlardır.¹⁴²

2.3. Hüsnü Mübarek Döneminde Sosyal ve Ekonomik Hayatta Kadınlar

Mübarek yurtiçi ve yurtdışı politikalarında orta yolda olmayı tercih etmiştir. Mübarek ekonomide kapitalizm ile sosyalizm arasında bir sistem kurmaya çalışmıştır. Önceki iktidarın hatalarını düzeltmek için çaba göstermiştir. Mübarek'in arkadaşları ve rakipleri onu çok tedbirli bulmuşlardır. Ve onun daha fazla kararlılık sergilemek için iyimser olmadığından kızmışlardır.¹⁴³

Mübarek döneminde denge siyaseti izlendiği için kadınlar hakkında da çok fazla gelişme sağlanamamıştır. Doğum kontrolü ve kadın sünnetini yasaklama ile ilgili çalışma yapılmamıştır.¹⁴⁴

3.İRAN VE MISIR'DA KADINLARIN SOSYAL VE EKONOMİK HAYATTAKİ YERİNİN KARŞILAŞTIRMASI

İran ve Mısır iki ülkede köklü medeniyete sahip olan ülkelerdir. bu yüzden İran ve Mısır'da medeniyetlerinden diğer Ortadoğu ülkelerine göre kadınların sosyal ve ekonomik hayattaki yeri daha iyi konumda olmuştur. Özellikle İran'da köklü fars kültürü sayesinde kadınların durumu hiçbir zaman çok kötü olmamıştır. Böylece İran'da çoğu alanda kadınların durumu, Mısır'daki kadınlara göre bazen çok yakın çoğu zaman da daha iyi olmuştur.

İran ile Mısır'daki kadınlar ile ilgili literatür çalışması yaptığımızda; Zeynep Meral Tulunay ise İran ve Mısır'da kadın hareketleri çalışmasında; dünya nüfusunun

---

¹⁴²Ali, a.g.e, ss.73-74.

¹⁴³Hopwood, a.g.e., s.192

¹⁴⁴Ali, a.g.e., ss.75-76.

yüzde 49,7'sinin kadınların oluşturmalarına rağmen, yine de baskı altında oldukları ifade etmiştir ve kadınların bu baskılara karşı yaptığı eylemler ele alınmıştır¹⁴⁵. Ayşe Güç, *İslamcı Feminizm: Müslüman Kadınların Birey Olma Çabaları*, çalışmada Kuran'da eşitlikçi söylemlerin bulunduğunu ve Müslüman ülkelerde kadınların geri kalmalarının sebebinin gelenek olduğunu ifade etmiştir.¹⁴⁶ Ayşe B. Aksoy, Çağla Gür, *Ortadoğu Ülkelerinde Aile Yapısı ve Çocuğa Bakış*, çalışmada, Mısır, Ürdün, İran ve İsrail'de aile yapısı ve çocuğa bakış konusu incelenerek açıklanmıştır.¹⁴⁷ Aksu Bora, *Ortadoğu'da Kadın Hareketleri: Farklı Yollar, Farklı Stratejiler*, çalışmada, Ortadoğu'nun aslında geleneksel ve dinsel olarak tanımlandığını ancak Ortadoğu'da kadınların siyasal aktörler tarafından şekillendirildiğini ifade etmiştir.¹⁴⁸

İran'da Muhammed Rıza Pehlevi döneminde ilk kez kadınların siyasi haklarının gündeme geldiği dönemde İran'ın ilk kadın profesörü Fatma Seyyah bu konuda büyük cesaret göstererek kadınların sözcüsü olmuştur.¹⁴⁹ Mısır'da Huda Sharawi 1919'da milliyetçi eylemler içinde ön planda olmuştur. Sharawi 1922'de Mısır Feminist Birliği'nin kurucusu olmuştur. Sharawi kadın haklarını savunurken, aynı zamanda dini değerlere de her zaman bağlı kalmıştır. Sharawi kadın hakları ile dini değerleri uyumlu bir şekilde birbirine zıt düşmeden savunmuştur.¹⁵⁰

İran'da Pehlevi döneminde 1967'te Aileyi Koruma Yasası ile kadınlar için birçok alanda düzenleme yapılmıştır ve önemli adımlar atılmıştır.¹⁵¹ Mısır'da Nasır

---

¹⁴⁵Zeynep Meral Tulunay, *İran ve Mısır'da Kadın Hareketleri*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 2006, s.1.

¹⁴⁶ Ayşe Güç, *İslamcı Feminizm: Müslüman Kadının Birey Olma Çabaları*, 2008, Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Cilt 17, Sayı:2, ss.668-669.

¹⁴⁷ Ayşe B. Aksoy ve Çağla Gür, *Ortadoğu Ülkelerinde Aile Yapısı ve Çocuğa Bakış*, Mart 2008, Gazi Üniversitesi, ss.49-50. http://www.kefdergi.com/pdf/16_1/049.pdf 01.10.2013

¹⁴⁸ Bora, a.g.e., s.55.

¹⁴⁹ Üşür, a.g.e., s.191.

¹⁵⁰ İlyasoğlu, a.g.e., ss.38-39.

¹⁵¹ Üşür, a.g.e., ss.194-195.

kadınların kamusal alana desteklerinin kalkınmanın tam anlamıyla sağlanması için önemli bir unsur olduğunu vurgulamıştır. Kadınlara destek olmuştur.¹⁵²

İran İslam Devrimi'nde kadınlar da devrime destek vermişlerdir. Erkek nüfusun azalması ile kadın işgücü daha önemli olmuştur. Kadınlar çalışma hayatında da ellerinden geleni yapmışlardır.¹⁵³ Ayetullah Humeyni kadınlar olmasaydı devrimin gerçekleşmeyeceğini vurgulamıştır. Humeyni kadınların haklarını desteklemiştir. Humeyni yeni anayasada kadınların haklarını güvence altına almıştır. Humeyni kadınlara değer vermiştir.¹⁵⁴

Mısır'da ise Enver Sedat döneminde, Enver Sedat'ın eşi Cihan Sedat çalışmaları sonucunda Medeni Kanun ile 1979 'da evlilik, boşanma, çocukların velayeti gibi konularda iyileştirmeler yapılmıştır. Cihan Sedat sayesinde Mısır'da kadınlar birçok hak elde etmiştir.¹⁵⁵ Mübarek döneminde daha ılımlı bir dönem olmuştur. İran'da ise kadın haklarına karşı olanlar 2005'te Tahran Üniversitesi'nin önünde eylem yapmışlardır. Radikal gruplar ise kadınların eşitliğinin İslam hukukuna aykırı olduğunu vurgulamışlardır.¹⁵⁶ 2006'da kadınlar ve gençler tarafından başarılan sosyal özgürlükler durdurulmuştur. Muhalifler de kadınların durumunun kötüye gittiğini savunmuşlardır. Toplumdaki farklı kesimler kadın hakları meselesine kendi görüşlerine göre yorumlamışlardır.¹⁵⁷

“İran'da Kanunların kadınların liderliğini kısıtlamaya yönelik sınırlamaları çok az olmasına rağmen, üst düzey görevlere gelen kadın sayısı çok azdır. Birçok eğitimli kadın işsizdir. Bu da ülkenin ekonomik gelişimi üzerinde olumsuz etki yapmaktadır.

---

¹⁵² Çelik, a.g.e., s.199.

¹⁵³ Çizgen, a.g.e. ,s.129.

¹⁵⁴ Aktaş, a.g.e., ss.159 -162.

¹⁵⁵ Ali, a.g.e., ss.73-74.

¹⁵⁶ Keddie, a.g.e., s.344.

¹⁵⁷ Keddie, a.g.e., s.343.

Günümüzde geleneklere bağlı olan ailelerinin aksine genç nüfus yenilikçi bir anlayış sergilemekte ve daha özgür olmak istemektedirler.”¹⁵⁸ “Mısır’da ise otorite, pasivize etme, itaat üzerinde yoğunlaşan geleneksel çocuk yetiştirme ve modern çocuk yetiştirme anlayışı arasında bir geçiş evresi yaşamaktadır. Bugünün ebeveynleri için eğitim çocuklarının gelecekteki başarı ve mutluluğu için temel araç olarak görülmektedir. Kadının çalışması olumlu karşılanmakta, ancak ev işlerini aksatmaması beklenmektedir. Eğitimli ve çalışan anneler çocuklarını yetiştirirken modern bir anlayış sergilemektedir.”¹⁵⁹

İran ve Mısır’da görüldüğü üzere kadınların durumu dönemselsel olarak hâkim olan ideolojiye göre değişmektedir. Oysaki asıl doğru olan kadın haklarının hâkim olan ideoloji ne olursa olsun tam anlamıyla verilmesidir.

Ortadoğu ve Kuzey Afrika ülkelerinde emek piyasasındaki kadınların oranı yükselmiştir. 1980’den sonra bu oranın hızı artmıştır. Bölge ülkelerinde kadının iş hayatındaki yeri tarım ülkeleri olan Mısır, Yemen ve Fas’ta daha fazlaydı. Fakat 1990’lardan sonra tarım ülkesi olmayan Kuveyt ve Katar gibi ülkelerde kadınların işgücündeki oranı daha fazla olmuştur. Bunun nedeni kadınlar için eğitim fırsatlarının artmasıdır. 1960’larda Ortadoğu kadınlar için eğitim açısından dünyada en kötü olan bölgeler arasındaydı. Bu sebeple kadınların işgücüne katılım oranları da düşüktü.¹⁶⁰ Fakat 1980’den itibaren Ortadoğu ülkeleri eğitim oranlarında gelişmiş ülkelerle arasındaki farkı azaltmaya başlamıştır. Bu sebeple eğitimli kadınların oranı daha önce hiç görülmemiş düzeyde; yüzde yüzeli olarak artmıştır. Bu artış ile kadınlar tarım dışı alanlarda da istihdam edilmiştir. Kadınların istihdam oranı yaklaşık yüzde 55 olarak artmıştır. Bununla birlikte kayıt dışı alanlarda da kadın işgücü fazla olarak çalıştırılmaktadır.¹⁶¹ Görüldüğü gibi savaş uzun zamanı alan toparlanmayı bir anda sekteye uğratmıştır. Toparlanma süreci uzun sürmüştür.

---

¹⁵⁸Aktay, Gür, a.g.e., s.55.

¹⁵⁹ Aktay, Gür, a.g.e., s.52.

¹⁶⁰Tiğince Oktar, Hamdi Genç ve Arzu Varlı, **Ortadoğu ve Kuzey Afrika Ülkelerinde Ekonomik Dönüşüm**, İstanbul, İstanbul Ticaret Odası, 2010, s.75

¹⁶¹ Oktar, Genç, Varlı, a.g.e., s.76.

Tablo 8: Ortadoğu’da 15-64 Yaş Arası Kadınların İşgücüne Katılma Oranı(%)

	1950	1960	1970	1980	1990	2000	2010
Mısır	24,5	26,1	27,2	29,3	31,5	37,2	43,3
Ürdün	12,8	13,7	14,5	14,7	14,7	27,9	36
Lübnan	10	12,6	18,1	21,4	26,4	32,3	37,6
Fas	31,6	32,4	34,5	38,1	40,4	43,6	46,9
Tunus	21,1	22	25,3	34,5	34,4	39,6	44,7
Filistin	6	6,2	6,5	6,5	6,6	9,9	14,2
Cezayir	16,5	17	17,6	19,3	20,1	31,2	44
İran	19,4	19,7	19,7	20,6	22,2	30	43
Irak	16,6	16,5	16,4	16,2	15	19,4	24
Suriye	23	23,1	23,3	23,5	24,6	29,7	39
Yemen	27,0	27,4	28,1	28,5	29,7	31,4	33,4
Bahreyn	3,7	4,8	5,7	18,1	29,8	36,6	41,6
Kuveyt	5,9	8,2	12,2	21,2	38,6	48,3	52,7
Libya	20,8	20,5	18,9	23,3	21,3	26,1	32
Umman	2,9	4,4	5,9	7,5	13,5	20,5	31,9
Katar	2,6	5,5	8,2	14,4	34	43,4	48,3
S.Arabistan	2,9	3,4	5	9,7	16,4	23,9	33
BAE	2,6	5,7	9	16,5	30,7	36,8	39,9
Toplam	21,2	22	22,7	24,6	26,3	32,3	39,9

Kaynak: Oktar, Genç, Varlı, a.g.e., s.76.

Tablo 8’de görüldüğü gibi Ortadoğu’da kadınların 1950 yılından itibaren işgücüne katılma oranları artmıştır. 2010 yılında kadınların işgücüne en çok katılımı yüzde 52,7 ile Kuveyt’te olmuştur. 2010’da kadınların işgücüne en düşük katılımı ise yüzde 14,2 ile Filistin’de olmuştur. Bu oranlarda sosyoekonomik nedenler etkili olduğu gibi, Filistin’de kadınların işgücüne katılım oranının düşük olmasının önemli bir nedeni de savaşın etkisidir. Tabloda görüldüğü üzere İran ile Mısır’da kadınların işgücüne katılım oranları çok yakındır. İran’da 1970’de 19,7 iken 1980’de 20,6 ‘ya yükselmiştir, bunun sebebi İran İslam Devrimi sırasında erkeklerin boşalttığı yeri kadınların almasıdır. Mısır’da işgücü ucuzdur İran’ göre daha yüksek olması, kadınların durumunun daha iyi olduğunu göstermemektedir. Ancak, iki ülkede de yıldan yıla kadınların istihdam oranı artmıştır. Çünkü kadınlar artık daha eğitilidirler, dolayısıyla daha bilinçli hale gelmişlerdir

Tablo 9:Ortadoğu’da Kadın ve Erkeklerde İşsizlik Oranları

Ülkeler	Kadınlarda İşsizlik(%)		Erkeklerde İşsizlik(%)	
	2000	2006	2000	2006
Mısır	27,6	18,6	7	4,7
Ürdün	20,6	25,9	13,6	12,8
Lübnan	26,7	24,8	19,8	16,3
Tunus	15,9	17,2	15,1	12,9
Filistin	12,3	22,3	14,7	23,7
Cezayir	31,4	21,3	26,6	19,8
İran	16,8	18	13,8	10,3
Suriye	15,2	28,3	6	9
Bahreyn	2	3,2	4,2	3,1
B.A.E.	2,2	2,7	3,2	4,5

Kaynak: Oktar, Varlı, Genç, a.g.e. s.85.

Tablo 9’da görüldüğü gibi kadınlarda işsizlik oranı erkeklere göre daha fazladır. 2000 yılında işsizlik oranları en yüksek; Cezayir’de yüzde 31,4 , Mısır’da 27,6, Lübnan’da ise yüzde 26,7 olmuştur. Bahreyn ve Birleşik Arap Emirlikleri ise kadınların işsizlik oranları en az seviyededir. 2006’da kadınların işsizlik oranında Suriye yüzde 28,3

ile birinci olmuştur. 2000 yılında kadınların işsizlik oranının en yüksek olduğu ülke olan Cezayir erkeklerin işsizlik oranında da yüzde 26,6 ile en önde olmuştur. Cezayir'den sonra yüzde 19,8 ile Lübnan, yüzde 15,1 ile Tunus, yüzde 14,7 ile Filistin gelmiştir. 2006'ta Filistin ve Cezayir ve Lübnan'da erkeklerin işsizlik oranında en yüksek değerler görülmüştür.¹⁶² İran ile Mısır'da kadınların işsizlik oranları 2006'da Mısır'da 18,6 İran'da ise 18 olarak çok yakın olmuştur, 2000'de ise Mısır'da 27,6, İran'da ise 16,8 ile Mısır'da işsizlik oranı daha yüksek çıkmıştır. İran-Irak savaşı sonrası ülkenin toparlanması için İran'da daha çok kadın istihdam edilmiştir. Ayrıca Mısır'da ücretler çok düşük olduğu için nitelikli işgücü yurtdışına gitmiştir. Bundan dolayı da Mısır'da kadınların işsizlik oranı daha yüksektir. İran'da 2000 ve 2006 yılında erkek işsizlik oranının daha yüksek olmasının sebebi İran'a uygulanan ambargolardır. Bahreyn ve B.a.e.'de bu oranların az olmasının sebebi ekonomik durumları daha iyi olmasıdır. Filistin ve Ürdün'de savaştan dolayı işsizlik oranları diğer ülkelere göre fazla çıkmıştır.

Tablo 10: Ortadoğu'da Kadın ve Erkeklerde Tarımda, Sanayide ve Hizmet Sektöründe İstihdam Oranı(%)

Ülkeler	Erkek İstihdamı (%)						Kadın İstihdamı (%)					
	1990-92			2003-06			1990-92			2003-06		
	Tarım	Sanayi	Hizmet	Tarım	Sanayi	Hizmet	Tarım	Sanayi	Hizmet	Tarım	Sanayi	Hizmet
Lübnan				23	24	53				11	25	64
Mısır	35	25	41	28	23	49	52	10	37	39	6	55
Ürdün				4	23	73				2	12	84
Filistin				12	28	59				34	8	56
Cezayir				40	21	39				61	16	23
İran				23	31	46				34	28	37
Irak		28		14	20	66				33	7	60
Suriye	23	28	49	23	29	48	54	8	38	49	8	43
Yemen	44	14	38				83	2	13			

Kaynak: Oktar, Genç, Varlı, a.g.e., s.81

¹⁶²Oktar, Genç, Varlı, a.g.e., s.85.

Tablo 10’da görüldüğü gibi kadınların ve erkeklerin istihdam alanları şu şekildedir: Mısır’da 2003’te kadınların yüzde 39’u tarım sektöründe, yüzde 6’sı sanayi sektöründe, yüzde 55’i de hizmet sektöründe istihdam edilmiştir. Erkeklerin ise 2003’te; yüzde 28’i tarım, yüzde 23 ‘ü sanayi, yüzde 49’u da hizmet alanında istihdam edilmiştir. İran’da ise 2003’te, kadınların yüzde 34’ü tarımda, yüzde 8’i sanayide, yüzde 56’sı ise hizmet sektöründe istihdam edilmiştir. Erkeklerin ise 2003’te; yüzde 34’ü tarım, yüzde 28’i sanayi ve yüzde 37’si ise hizmet sektöründe istihdam edilmiştir. Ortadoğu’da belli başlı kültürel değerler istihdam oranlarını etkilemiştir. İran’da sanayi alanında istihdam edilen kadın oranı Mısır’ göre çok daha yüksektir. Mısır’da ise tarımda istihdam edilen kadın oranı İran’a göre daha yüksektir. İran’da sanayi alanında Mısır’da ise tarım alanında kadın istihdamının yüksek olması İran’da kadınların daha gelişmiş sektörde istihdam edildiklerini göstermektedir. Bu durum İran’da kadınların durumun daha gelişmiş düzeyde olduğunu göstermektedir.

Tablo 11: Ortadoğu’da Kadın ve Erkeklerde Okur-Yazar Oranı (%)

	Toplam nüfusta yazar oranı (%)	Erkeklerde okur yazar oranı(%)	Kadınlarda okur yazar oranı(%)
İran—2002	77	83.5	70.4
Mısır—2010	72	85.3	63.5
Umman-2003	81.4	86.8	73.5
Bahreyn-2010	94.6	96.1	91.6
Libya—2010	89.2	95.6	82.7
Cezayir—2002	69.9	79.6	60.1
Lübnan—2003	87.4	93.4	82.2
Irak-2010	78.2	86	70.6
Tunus—2004	74.3	83.4	65.3
Suriye—2004	79.6	86	73.6
Yemen-2010	63.9	81.2	46.8
Kuveyt—2005	93.3	94.4	91
Katar—2010	96.3	96.5	95.4
S.Arabistan-2010	86.6	90.4	81.3
Türkiye—2004	87.4	95.3	79.6

Kaynak: Cia, Factbook, <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/sy.html> 12.08.2013

Tablo 11’de görüldüğü gibi; kadınlarda okur-yazar oranı 2010’da en yüksek yüzde 95,4 ile Katar’da görülmüştür. En düşük oran da yüzde 46,8 ile Yemen olmuştur. Bu farklılıklar kültürel yapı farklılığından kaynaklanmaktadır. Tablo 9’da gördüğümüz gibi İran’da kadınların okuryazar oranı 2002’de 70,4 iken Mısır’da kadınların okuryazar oranı 2010’da 63,5 olmuştur. Yine İran’da toplam nüfustaki kadınların okuryazar oranı daha yüksek olmuştur. Çünkü İran’da özellikle Irak-İran savaşı sonrası kadınlar ekonomik hayatta daha çok yer almışlardır. Böylece daha bilinçli hale gelmişlerdir. İran, Mısır’a göre daha çok dışa kapalı bir ülkedir, siyasi istikrarını daha iyi korumuştur ve korumaktadır. Mısır ise en son örnek olarak Ara Baharı’ndan etkilenip, dengeleri yerle bir olmuştur. Bu yüzden Mısır’da kadınların okuma oranı daha düşüktür.

Tablo 12:İran ve Mısır’da İlk ve Orta Öğrenim Gören Kız Öğrencilerin Erkek Öğrencilere Oranı(%)

	2009	2010	2011
Mısır	96	96	
İran	98	98	97

Kaynak: W.B. Göstergeler, Data, Ekonomik Göstergeler, http://data.worldbank.org/indicator/SE.ENR.PRSC.FM.ZS/countries/1W?order=wbapi_data_value_2008%20wbapi_data_value%20wbapi_data_valuefirst&sort=asc&display=default 13.08.2013

Tablo 12’de görüldüğü gibi 2008-2012 ‘de ilk ve orta öğrenim gören kız öğrencilerin erkek öğrencilere oranı iki ülkede de çok yakındır. Günümüzde artık kız erkek fark etmeksizin ilk ve orta öğrenimde öğrenim görme yani temel öğrenimin gerekli görülmesinden, oranlar yüksektir.

Tablo 13:İran ve Mısır’da Doğum Oranı (1000 kişi başına)

	2008	2009	2010	2011
İran	19	19	19	19
Mısır	24	24	24	24

Kaynak: WB Data, Doğum Oranı, <http://data.worldbank.org/indicator/SP.DYN.CBRT.IN> 29.10.2013

Tablo 13’de gördüğümüz gibi 2008’den 2011’e İran’da kadınların doğum oranı bin kişi başına 19 iken Mısır’da bu oran 24 olmuştur. İran’da kadınların doğum oranı

daha azdır. Doğum oranı yüksek olan ülkenin kalkınma düzeyi düşüktür. Bundan dolayı İran Mısır'a göre daha gelişmiştir

Tablo 14:İran ve Mısır'da Anne Ölüm Oranı (100.000 canlı doğumda)

	2005	2010
İran	30	21
Mısır	78	66

Kaynak: WB Data, Anne Ölüm Oranı, <http://data.worldbank.org/indicator/SH.STA.MMRT>
29.10.2013

Tablo 14'de gördüğümüz üzere sağlık açısından, 2005'te İran'da anne ölüm oranı 100.000 doğumda 30 iken, Mısır'da 78 olmuştur. Mısır'da çok daha yüksektir. 2010'da anne ölüm oranı 100.000 doğumda 21 iken bu oran Mısır'da çok daha yüksek olarak 66 olmuştur. Yine İran'da kadınların durumunun Mısır'dan daha iyi olduğunu görmekteyiz. Çünkü İran'da sağlık harcamaları Mısır'a göre daha yüksektir. “ 2010'da İran'da toplam GSYİH' nin yüzde 5,3'ü sağlık harcamalarına ayrılmışken, Mısır'da bu oran 4,7 olmuştur.”¹⁶³

Tablo 15:İran ve Mısır'da Bebek Ölüm Oranı (1000 canlı doğumda)

	2005	2010
İran	22	17
Mısır	26	20

Kaynak: WB Data, Bebek Ölüm Oranı, <http://data.worldbank.org/indicator/SP.DYN.IMRT.IN>
22.12.2013

Tablo 15'de gördüğümüzü üzere İran'da 2005'te 1000 canlı doğumda 22 iken, Mısır'da 2005'te 26 olmuştur. 2010'da ise İran'da bu oran 17 iken, Mısır'da 20 olmuştur. İki ülkede de bebek ölüm oranları azalmıştır. Ancak yine İran'da oranlar Mısır'a göre daha iyi olmuştur. Bebek ölüm oranı kalkınmayı etkileyen unsurlardan bir tanesidir. İran ve Mısır'da bu oran az gelişmiş ülkelere göre iyi iken gelişmiş ülkelere göre yüksektir.

¹⁶³ <http://data.worldbank.org/indicator/SH.XPD.TOTL.ZS> 22.02.2014

SONUÇ

Kadın hakları meselesi geçmişten günümüze her zaman tartışılan bir konu olmuştur. Bir ülkede kadınların durumu o ülkenin gelişmişliğini gösterir. Günümüzde ise Ortadoğu'da kadınların geri kalmışlıklarının nedeni İslamiyet değil yanlış yorum ve değişken kültür değerleri olmuştur. Oryentalistler Ortadoğu'da kadınları kurtarılması gerekenler olarak nitelendirmişlerdir. Oysaki İslamiyet doğru yorumlansaydı ve kadınların hepsi bu bilgilere sahip olsalardı geri kalmışlık diye bir sorun ortaya çıkmazdı. Tezde İran ve Mısır'da kadınların sosyal ve ekonomik hayattaki yerleri ele alınmıştır. Ve bu ülkeler karşılaştırılmıştır. İki ülke de çok köklü medeniyete sahip ülkelerdir. Bu sebeple kadınların durumu iki ülkede de yakındır, çoğu zaman da İran'da kadınların durumunu gösteren oranlar daha iyi çıkmıştır.

İran Mısır'a göre daha çok içe kapalı bir ülkedir. İran; İran-İrak savaşının uzun sürmesiyle erkekler savaşa gidince yerine kadınlar istihdam edilmiştir. Bu yüzden de İran'da kadınlar hayatın daha çok içindedirler, ekonomiye katılımları daha yüksektir. Son dönemde Arap Baharı'nın başlamasıyla birlikte Mısır'da siyasi dengeler altüst olmuş taşlar hala yerine oturmamıştır. Mısır'ın ekonomisi, siyasi istikrarı altüst olmuştur. İran ise Arap Baharı'ndan çok fazla etkilenmemiştir. Ekonomik gelişimi ve istikrarı devam etmiştir. Bu sebepten dolayı da özellikle son dönemde İran'da kadınların durumu Mısır'a göre daha iyi hale gelmiştir. Ayrıca Mısır'da İran kadar köklü bir medeniyete sahiptir.

Ortadoğu'da kadınların durumu başa gelen liderlere göre değişiklik göstermiştir. Bu durum bize kadınların sosyal ve ekonomik hayattaki yerinin tam oturmadığını gösterir. Kadın hakları ve kadınların sosyal ve ekonomik hayattaki yerleri yapılan düzenlemelerle her zaman için geçerliliğini korumalıdır. Kadınların durumu bir ülkede gelişmişliğin göstergesidir. Özellikle bundan dolayı kadın haklarına her zaman önem verilmelidir.

Kadın haklarına temel haklar gibi her zaman güvence altına alınmalıdır. Kadınlar da kendi haklarının bilincinde olmalıdırlar. Dinden dolayı geri kalmalarını dikte edenlere karşı dinde verilen hakları iyi bilmeli ve savunmalıdırlar. Kadınlar hakları ellerinden alınmaya çalışıldığında direnmeli ve kolay kolay vazgeçmemelidirler. Özellikle Mısır'da karışıklıkların hakim olduğu bu dönemde , kadın hakları savunucuları kadın hakları konusunda gerekli hassasiyeti göstermelidir.

Ortadoğu'da liderler ve halk da kadınların geri kalma nedenlerini dine bağlayan oryantalist söylemlerin bilince olup buna göre özellikle kadın haklarına önem vermelidirler. Liderler kadınları her zaman koruyup gözetecek önlemler almalıdırlar. Halk da kadınlara din tarafından verilen haklar konusunda bilinçli olmalıdır. Çünkü kadınlar toplumda iyi bireyler yetişmesini sağlarlar. Bundan dolayı da kadınların konumu kendi haklarının bilincinde olmaları önemlidir.

KAYNAKÇA

- Ahmed Enis. **Kadın ve Sosyal Adalet**. İstanbul: Beyan Yayınları, 1993
- Akgür Muhsin, B. Roca Derya. **Mısır Ülke Etüdü**. İstanbul: İ.t.o. Yayınları, 1997
- Aktaş, Cihan. **Devrim ve Kadın**. İstanbul: Nehir Yayınları, 1996
- Aktaş, Cihan. Modernleşme Sürecinde Kadının Yazan ve Susan Dili İslamcı Kadının Hikayesi, Yıldız Ramazanoğlu (Ed.), **Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Kadının Tarihi Dönüşümü**, İstanbul: Pınar Yayınları, 2000
- Aksoy B. Ayşe, Gür Çağla. **Ortadoğu Ülkelerinde Aile Yapısı ve Çocuğa Bakış**. Ankara: Gazi Üniversitesi, Mart 2008,
http://www.kefdergi.com/pdf/16_1/049.pdf 01.10.2013
- Ali, Al Nadje. **Secularism Gender and The State in The Middle East: The Eyyptian Women's Movements**. New York: Cambridge University Press, 2000
- Amuli, Ceval. **Celal ve Cemal Aynasında Kadın**. İstanbul: İnsan Yayınları, 1996
- Arı, Tayyar. **Orta Doğu**. Bursa: Mkm Yayıncılık, 2008
- Arlı, Alim. **Oryantalizm, Oksidentalizm ve Şerif Mardin**. İstanbul: Küre Yayınları, 2004
- Berktaş, Fatmagül. **Tek Tanrılı Dinler Karşısında Kadın**. İstanbul: Metis Yayınları, 1996
- Blago, Rafael. **İran Halkları El Kitabı**. 1997
- Bora, Aksu. **Ortadoğu'da Kadın Hareketleri: Farklı Yollar, Farklı Stratejiler**. İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, No:39, Ekim, 2008
- Celasun, Zehra. **Tarih Boyunca Kadın**. İstanbul: Ülke Kitap Yurdu, 1946

- Çelik, Meltem. “Günümüz Mısır’ında Değişemeyen Kadınlık Durumları”
Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 2011
- Çiftçi, Hüsnü Muhammed. **Mısır Rehberi**. İstanbul: Metropol Yayınları, 2008
- Çizgen, Nevval. **İki Ülke İki Devrim Türkiye ve İran**. İstanbul: Say Yayınları, 1994
- Demir, Yeşim. **Müslüman Kardeşler Örgütü’nün Son Dönemde Ortadoğu’daki Etkinliği ve Siyaseti**. International Journal of Social Science Volume 5 Issue 6. (December 2012)
- Emin, Muhammed. **Feminizm Nedir**. İstanbul: TÜRDAV, 1995
- Enteshami, Anoushiravan and Mahjoob Zweiri. **PolicyFromKhatamitoAhmedinejad**. United Kingdom: Published by Ithatca Pressi, 2008
- Ergin Barış. **Ambargo Müjdesi**, Sabah,
<http://www.sabah.com.tr/Ekonomi/2013/11/25/ambargo-mujdesi> 14.12.2013
- Güç, Ayşe. **İslamcı Feminizm: Müslüman Kadınların Birey Olma Çabaları**. 2008,
Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, T.C. Uludağ Üniversitesi İlahiyat
Fakültesi Dergisi Cilt:17, Sayı:2
- Güler, Zeynep. **Süveyş’in Batısında Arap Milliyetçiliği**. Ankara: Sahra Kitabevi, 2004
- Hablemitoğlu, Şengül. **Toplumsal Cinsiyet Yazıları, Kadına Dair Birkaç Söz**.
İstanbul: Toplumsal Dönüşüm Yayınları, 2005
- Hamit, Halil. **İslam’da Feminizm**. İstanbul: Okumuş Adam Yayınları, 2001
- Haurani, Albert. **Arap Halkları Tarihi**. İstanbul: İletişim Yayınları, 199
- Hopwood, Derek. **Egypt: Politics and Society: 1945-1990**. London: Routledge, 1993
- İlkkaracan, Pınar. **Müslüman Toplumlarda Kadın ve Cinsellik, Çev.Ebrü Salman**.
İstanbul: İletişim Yayınları, 2003

- İlyasoğlu, Aynur. **Örtülü Kimlik**. İstanbul: Metis Yayınları, 1994
- İran , **İto Yayınları**. İstanbul, 1968
- Keddie, R. Nikkie. **Modern Iran**. London: Yale University Press, 2003
- Lindholm, Charles. **İslam toplumlarında Gelenek ve Değişim**. Ankara: Elips Kitapevi, 2004
- Mardin, Şerif. **Ortadoğu'da Kültürel Geçişler**. İstanbul: Doğu- Batı Yayınları, 2002
- Marsot Afaf Lutfi Al Sayid. **A Short History of Modern Eygpt**. New York: Cambridge University Press, 2007
- Michel , Andree. **Feminizm**. , İstanbul: İletişim Yayınları, 1993
- Mitchell, Juliet, OakleyAnn, **Kadın ve Eşitlik**. İstanbul: Kaynak Yayınları, 1998
- Moghadam, M.Valaentine. **Modernizing Women: Gender and social change in the Middle East**. Kahire: American University in Cairo, 1994
- Mutahhari, Murtaza. **İslam Devrimi**. Pınar Yayınları, 1995
- Oktar, Tiginçe. Hamdi Genç ve Arzu Varlı. **Ortadoğu ve Kuzey Afrika Ülkelerinde Ekonomik Dönüşüm**. İstanbul: İstanbul Ticaret Odası, 2010
- Özbey, Rana Funda. **Kadın Hakları ve Ekonomiye Yansımaları**. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi, 2004
- Palacıoğlu Tezer ve Akgün Cem. **İran Ülke Etüdü**. 2003
- Polk, R.William. Richard L. **Ortadoğu'da Modernleşme**. İstanbul: İnsan Yayınları, 1995
- Ramazanoğlu, Caroline. **Feminizm ve Ezilmenin Çelişkileri**. İstanbul: Pencere Yayınları, 1998

Said, W. Edward. **Oryantalizm: Sömürgeciliğin Keşif Yolu**. Trc: Selahattin Ayaz, İstanbul: Pınar Yayınları, 1989

Sanal, Engin M. **Dünya Kadınlar Günü'nde Kadın İstihdamına Genel Bir Bakış**, 2007, <http://www.toprakisveren.org.tr/2008-77-enginsanal.pdf?phpMyAdmin=0yNbSHivrtIOSf4gHSt1TxNtLE2> 01.10.2013

Shaikh, N.M ve M.A.LL, B. **İslam Toplumuna Kadın**. İstanbul: Fatih Yayınevi,1990

Sinkaya, Bayram. **İran Cumhurbaşkanlığı Seçimi: Statüko ya da İtidalli Değişim**. Ortadoğu Analiz, Temmuz 2013, Cilt 5-Sayı:55

Selçuk, Hakan. ve Ulusoy, Recep. **Son Mısır Devrimine Ekonomik Yaklaşım**. Elazığ , Fırat Üniversitesi Orta Doğu Araştırmaları Dergisi Cilt : IX. Sayı: 1., 2013

Şen, Gülriz. **İran ve “Arap Baharı ”: Bağlam, Söylem ve Siyaset: Ortadoğu Etütleri**, Cilt 3, No 2, Ocak 2012

Tandoğan, Ali. **Arap Baharı Sürecinde Mısır**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, T.C. Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007

Tulunay, M.Z. , 2006. “**İran ve Mısır'da Kadın Hareketleri**” , Marmara Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi

Tur, Özlem. **Mısır'da Ekonomik Kalkınma Çabaları**, İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, 2009

UNDP. **Human Development Report**. 2009

Ülgener, Sabri F. **Milli Gelir, İstihdam ve İktisadi Büyüme**. İstanbul: Der Yayınevi,1976

Üşür, Serpil. **Din, Siyaset ve Kadın**. İran Devrimi, Alan Yayıncılık, 1991

Yörük, Altan. “Feminizmler”, **Sosyoloji Notları**, No.7 (Nisan 2009)

İnternet Kaynakları

Abdülfettah el-Sisi

http://tr.wikipedia.org/wiki/Abd%C3%BClfettah_el_Sisi 14.12.2013

Cıa , Factbook,

<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/ir.html> 05.10.2013

Cıa, Factbook,

<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/sy.html> 12.08.2013

Hüsnü Mübarek Klinik Açıdan Öldü,

<http://www.sabah.com.tr/Dunya/2012/06/19/husnu-mubarek-klinik-acidan-oldu>
20.06.2012

Mübarek Müebbet Hapse Mahkum Oldu,

<http://www.hurriyet.com.tr/planet/20677201.asp> 06.02.2012

Muhammed Mursi

http://tr.wikipedia.org/wiki/Muhammed_Mursi, 14.12.2013

NahlSuresi:97.ayet

http://www.diyaret.gov.tr/kuran/meal.asp?page_id=277 07.03.2012

Türkiye Cumhuriyeti Ekonomi Bakanlığı İhracat Bilgi Platformu, İran,

<http://www.ibp.gov.tr/pg/section-pg-ulke.cfm?id=E843AC8E4B> 20.10.2013

Türkiye Cumhuriyeti Ekonomi Bakanlığı, İhracat Bilgi Platformu, Mısır,

<http://www.ibp.gov.tr/pg/section-pg-ulke.cfm?id=61376F9CE15C9D-> 20.10.2013

Uluslararası Para Fonu, Mısır ve İran:

http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2012/01/weodata/weorept.aspx?sy=2010&ey=2014&scsm=1&ssd=1&sort=country&ds=.&br=1&pr1.x=56&pr1.y=10&c=469%2C429&s=NGDP_RPCH%2CNGDPDPC%2CPPPGDP%2CPCPIEPCH%2CLUR%2CLP&grp=0&a= 26.02.2014

Ve Hüsnu Mübarek İstifa Etti

<http://www.cnnturk.com/2011/dunya/02/11/ve.husnu.mubarek.istifa.etti/606410.0/index.html> 11.02.2011

WB Data, Anne Ölüm Oranı

<http://data.worldbank.org/indicator/SH.STA.MMRT> 29.10.2013

WB Data, Bebek Ölüm Oranı

<http://data.worldbank.org/indicator/SP.DYN.IMRT.IN> 22.12.2013

WB Data, Doğum Oranı

<http://data.worldbank.org/indicator/SP.DYN.CBRT.IN> 29.10.2013

W.B. Göstergeler, Data, Ekonomik Göstergeler

http://data.worldbank.org/indicator/SE.ENR.PRSC.FM.ZS/countries/1W?order=wbapi_data_value_2008%20wbapi_data_value%20wbapi_data_valuefirst&sort=asc&display=default 13.08.2013

WB Data, Sağlık Harcamaları

<http://data.worldbank.org/indicator/SH.XPD.TOTL.ZS> 22.02.2014